

DR. PETAR BULAT: POGLED U SLOVENSKU BOTANICKU MITOLOGIJU

Od svih većih naroda, koji pripadaju velikoj indoevropskoj zajednici, izgleda, da su Sloveni, s obzirom na izgradnju svoje zasebne istorije i kulture, najviše uticajem svojeg geografskog položaja, počeli najdocnije da u tom pravcu istupaju kao neka sintetička koliko toliko organizovana celina. I sam religijski njihov život i naziranje, pored sve svoje elementarnosti i tesne veze sa čovečjom prirodom, napose čoveka primitivna, zbog njihove socijalne neorganizacije, nije mogao da dođe do izražaja niti dobije oblik, kakav vidimo da je dobio religijski život njima rasno srodnih a u socijalnom pogledu od njih naprednijih naroda; bilo onih u drevnijoj starini, bilo drugih, koji se javljaju docnije, ali su socijalno i oni od njih poodmakli bili. — Ukoliko nam tu istorija i njeni spomenici mogu da priteku u pomoć, doznajemo, da su nešto izgrađeniju i sa više sistematičnosti mitologiju od slovenskih plemena imali baltički i ruski Sloveni, dakle oni slovenski narodi, koji su takode, po svedočanstvu istorije, pre upoznavanja sa hrišćanstvom bili već ranije doprli do neke državne organizovanosti. Prema tome, ako igde, to se u primeru slovenskih naroda potvrđuje mišljenje, da je socijalna organizacija preduslov i osnova za izgradnju svake više kulture i napretka. — Što se tiče drugih slovenskih naroda, koji su se u doba svoga istaknutijeg istupa u istoriji takode popeli do nekog organizovanog državnog života, a po svojem su geografskom položaju imali bolju priliku da i svomu religiskomu životu dadu savršeniji oblik (ovde mislim na južnozapadne Slovence), njih je u tome poslu omelo hrišćanstvo. Jer, pre nego su dospeli da, po konstantnim zakonima evolucije u duševnom životu naroda, a k tomu podupirani primerom civilizovanih suseda u Grčkoj i daleko preko granica Italije na sever i istok uticajnog Rima — izgrade svoj vlastiti prirodnoreligijski sistem, na njihova je vrata pokucalo jako, duhom revolucije prema svemu staromu životu religiskom nošeno hrišćanstvo, koje im je u njihovu prirodnom razvoju preseklo put, omelo dalje izgrađivanje započete zgrade naravne religije i njihov život u tom pogledu okrenulo drugim smerom.

Da je pak i religijski život slovenskih naroda već od najdavnijih vremena bio ne samo kakav takav, nego upravo bogat i bujan, o tome mogu da svedoče u prvome redu bezbrojni ostaci u prstonarodnoj tradiciji i običajima današnjega ogromnoga slovenskoga sveta, koji se u

običnom govoru, a pod uticajem hrišćanskog naziranja na život i svet krste praznovericama, a koji, na osnovu komparativnog mitologiskog izučavanja, pokazuju zamernu srodnost sa duševnim religiskim životom starih naroda, o kojima nam je istorija i u tom pogledu sačuvala obilnijih pisanih spomenika. Ističući bogatstvo slovenskih tradicija u tome pravcu, *Angelo de Gubernatis* u uvodu svojeg dela: „*La mythologie zoologique*” (p. XIII) kaže ovo: „Otuda nikakvo čudo što ja, iza indiskih, prvo mesto određujem slovenskim tradicijama. Jezik, maštanje, verovanje i običaji slovenskih seljaka sačuvali su se priprosti i patrijarhalni; štaviše, moglo bi se reći, da od natrag tri hiljade godina sve to skoro ni u čemu nije pretrpelo promene”. Nego, s obzirom na to bogatstvo religiskoga života u starih slovenskih naroda, mi ipak nismo vezani ni upućeni isključivo baš na tradiciju sada živućih narodnih masa, nego nam o njemu svedoče i glasovi iz nešto starijih vremena, ukoliko je starije doba putem pisma ili drugih kulturnih kazivačkih sretstava vodilo računa o Slovenima.

Pošto nas ovde zanima specijalno psihološko-religiski odnošaj čoveka prema biljkama, ukoliko se on kao takav ispoljava unutar slovenske etničke celine, mi ćemo se, prema tome, na prvome mestu osvrnuti u kratko i na glavni deo onoga, što nam o tome predmetu, napose o kultu stabala, za starije slovenske naraštaje zna da kaže i pripovedi ovde dosta škrta istorija i starija predaja. Kako nemamo, ne samo nikakvih specijalnih sistematskih opisa o stvari, ali ni opširnijih vesti i podataka, iz kojih bismo mogli sami iskonstruisati neki istoriski pregled toga pojava u religisko-kulturnom životu Slovena u pomenuto starije doba, to ćemo se zadovoljiti sa napomenama iz pisaca, koji su se u svojim opštim opisima, uspomenu ili kakvim prigodnim spisima obično mimogred dotakli toga pitanja, a što će nam ipak biti od ne male koristi i poslužiti kao ilustracija izvesnih analognih pojava u suvremenom folkloru.

I.

Kult stabala u starije doba. Sveti gajevi. Sveta drveta: dub, lipa.

Kult stabala je, u glavnom, posledica verovanja, da su ljudi postali od stabala odnosno drveta ili da po svojoj smrti produžuju život u njima, ili pak da su ona sedišta viših bića, od kojih je primitivan čovek činio zavisnom svoju sreću ili nesreću u životu, pa otuda može da nam bude jasna i pojava da su u svih Indoevropljana, pa i u Slovena, u tom pogledu bila objektom naročitog štovanja napose ona drveta, koja se ističu svojom velikom starošću, kao n. pr. dub, hrast, lipa i dr., što ćemo već i iz ovo nekoliko kratkih napomena o tome kultu u Slovena moći lako da konstatujemo.

Prokopije, koji je prvi zabeležio vest o veri i bogoslužju starih Slovena (oko 552) ne spominje izrično da bi u njih bio raširen kult šumskih i stabilnih demona, ali zato nalazimo potvrdu, napose za južne Slovene u Makedoniji, koje je, jamačno, u prvom redu imao u vidu i *Prokopije*, — u životu sv. *Nauma Ohridskoga* iz početka X. stoleća, gde se s obzirom na to pitanje o njima kaže: „i pače panon nerazumjejšaja, kameniam i dreviam vjerušče...” (Ed. Lavrov 11). Tako isto o ruskim *Poljanima* priča se u *Novgorodskom letopisu* o njihovom verskom životu pre nego su primili hrišćanstvo (za g. 854): „bjahu že poganje, žrušče ozerom i kladjazem i roščeniem, jakože pročii pogani” (cit. Niederle, Sl. St. odn. kult. 27). Za severozapadne Slovene imamo o tome svedočanstvo u pripovedanju hroničara *Helmolda* (oko g. 1170), koji potvrđuje Proko-

pijeve vesti o kultu Slovena i upotpunjuje ih utoliko, što veli, da su Sloveni, pored jednoga glavnoga boga, o kojem govori Prokopije (Θεὸν μὲν γὰρ ἕνα... ἀπάντων κύριον μόνον... Prokop. B. G. III. 14 ed. Bonn. p. 334) priznavali i imali razliĉnih drugih božanstava, a meĊu njima i takovih „quibus arva, silvas, tristitias atque voluptates attribuunt...” (Helmoldi Chron. I. 83). O njima (upravo o Slovenima iz Meklenburškoga kraja) on takoĊe u tom pogledu tamo (op. c. 47) spominje da imaju mnoštvo predrasuda i praznoverica „o gajevima i izvorima”, da ti Sloveni obiĉavaju zaklinjati se *drvetima*, izvorima i kamenjem: „et inhibiti sunt Sclavi de cetero iurare in *arboribus*, fontibus et lapidibus” (op. c. 83). U njihove svete gajeve hrišćanima je bio zabranjen pristup, tako da se Helmold žali: „...sve do današnjega dana, pored svega toga da im je sve drugo s našima zajedniĉko, ne dozvoljavaju jedino da se ulazi u gajeve i pristupa vrelima, za koje drže, da bi dolaskom hrišćana bili oskvrnjeni” (Helm. Chron. I. 1.). Veli da su imali „svetih dubova”, koji su bili posvećeni bogu *Provenu* (*Perunu*). Okolo tih dubova bili su drveni plotovi sa dvojna vrata. Tu su se prinobile Źrtve i obavljala sluŹba. Unutra su smeli samo Źreci i oni, koji su hteli prinostiti Źrtve, ili koji su beŹali da se spase od smrti i tamo nadu utoĉišta.

O polapskim Slovenima iz okoline Źtetina pripoveda se da su u svojem kraju imali jedan velik krošnjast dub, pokraj kojega je bio izvor i narod je verovao da tu prebiva neko božanstvo, koje je u veliko ĉastio i poštovao.¹⁾ Kada je biskup Oto bamberski naredio, da se taj gaj poseĉe, došao je narod i molio, da mu ga ostavi za uspomenu, a obećavali su mu da tamo neće više obavljati nikakva neznaboŹaĉkoga ĉina, nego da će se samo u njegovoj seni zabavljati i odmarati.²⁾ *Thietmar* merseburški donosi Źtaviše kratak opis slovenskoga hrama u Radogostu (*R(ie)d(e)gost*), koji da je bio okruŹen velikom šumom, i to posve netaknutom, a koji je narod mnogo Źtovao (Pertz 5.812). Malo dalje pripoveda on (p. 816) kako je njegov predak Wigbert oko g 1008. dao uništiti jedan slovenski sveti gaj „*lucum Zutibure*³⁾ *dictum*”, koji je okolni narod Źtovao u svemu kao božanstvo i od najdavnijih vremena ĉuvao ga kao svoju nepovredivu svetinju, a pomenuti je Wigbert dao da se na njegovu mestu podigne crkva u ĉast svetoga muĉenika Romana.

Kuzma praški, dotiĉući se religioznoga Źivota još poganskih ĉeha, na jednom mestu u svojem letopisu (I. 4) kaŹe: „Ova (t. j. Petka) je ludi i neuki narod nauĉila da oboŹava i Źtuje *oreade*, *drijade* i *hamadrijade*; zavela je svakojako krivo verovanje i svetogrdno klanjanje; dotle se je

¹⁾ Sliĉno tomu spominje se u Źivotu sv. Otona, da je u tim krajevima bio u osobitoj ĉasti i jedan veliki orah: „*arbor nucea praegrandis idolo consecrata*” (Ebbo III. 18; sliĉno i Herbord III. 22, ap. Niederle, op. c. 30). O ĉudnovatom nekom orahu, koji se nalazio blizu Gorice u Friulima, a koji bi zazeleneo na sv. Ivana, i o pripovedanju tamošnjega sveta, kako i on sluša papu i drŹi se katoliĉkoga kalendara, a da se ranije ravnao po starom kalendaru, ispor. Perger, *Deutsche Pflanzensagen* 324-5.

²⁾ Sравни sluĉaj Jeronima Praškoga sa Litvancima (Mannhardt, *Wald- und Feldkulte* I. 36—7). O ĉesima pripoveda Hajek (za g. 991) da su u zimsko doba na Petriini goreli oganj u velikom dubu. A dub je u Slovena uopšte od svih stabala bio oduvek najviše cenjen i poštovan (Cas. Mat. Mor. XI. 20 i d.; Máchal, *Nákres slovenského bájeslovi* 24; *Сб НУ*. VII. 393).

³⁾ *Zutibure* = Svetibor, Źto znaĉi „sveti gaj”, gde se reĉ „*bor*” uzima u širem kolektivnom znaĉenju za „borova šuma”, „borov gaj”, odakle su postali i toponimiĉki nazivi kao *Svatobor* u Sušicama i Karlovim Varima, pa *Svatobořice* i *Svatobor* na jugu prema Ugarskoj. Jedna merseburška isprava još iz g. 1012. spominje neku crkvu u *Zentibure* (= Svetibor). *Zeitschr. f. Archivkunde* I. 162, op. Grimm, *DM*. I⁴ 62.

došlo da mnogi seljani izgledaju kao pravi pogani: jedan poštuje vodu ili vatru; drugi obožava gajeve i drveta ili kamenje; treći prinosi žrtve gorama ili bregovima; četvrti se moli gluhim i nemim idolima, koje je sam načinio, da bi upravili njime i njegovim domom".⁴⁾

U nekojim krajevima u Meklenburgu su tamošnji Sloveni još u XV. stoleću običavali da u proleće sa velikom bukom i klicanjem obilaze oko zelenih useva (Giesebrecht I. 87, ap. Grimm, DM.⁴ I. 52), čime se je očevidno manifestovao kult animizovanoga poljskoga priroda u vidu zaziivanja t. zv. žitnih demona. O veri u žitne i poljske demone imamo direktnih potvrda za starija vremena (o novijoj žitnoj i poljskoj demonologiji v. niže) naročito za severoistočne Slovene: „Moskovljani se plaše i štiju podnevnoga demona. On naime, dok se na polju već zreo prirod pomalo suši, obilazi selom u prilici zaplakane udovice,⁵⁾ i težacima, pa bio jedan ili njih više, ako, ugledavši priliku, odmah ne obore oči u zemlju, izlomi ruke i noge. Nego, oni se znadu pomoći od te napasti: Imaju naime u obližnjoj šumi drveta, koja poštuju verom otaca: na ranu metnu njihove kore i tim, nesamo da ranu lako iscele, nego i odstrane bolove šepavomu” (Boxhorn, resp. moscov. pars 1., ap. Grimm, DM.⁴ I. 395—6).

Na ostatke poganskoga kulta raznih prirodnih pojava, pa i stabala, u starih iako već pokrštenih Rusa odnosi se mesto u *Nikonovskom letopisu* (za g. 1396), gde se pominje permski episkop Stefan i o njemu se kaže da je bio primoran da živi „po sredi nevjernyh čelovjek, ni Boga znajuščih, ni zakona vjedjaščih, moljaščesja idolom, solncu, ognju.... *dreviju...*” (ПЦРЛ. XI. 164—5, cit. Niederle, op. c. 66). I u životu Konstantina Muromskoga kaže se o poganskim običajima tadašnjih ruskih Slovena: „duplinam drevjanym vjetvi ubruscem obvješivajušče i sim poklonjajuščesja” cit. С6 НУ. IX. 365). Tako isto novgorodski arhiepiskop *Makarije* u poznatom pismu na Ivana Groznoga konstatuje, da se je među novgorodskim Slovenima sve do njegovih vremena (prvom polovinom XVI. s.), pored drugoga, sačuvao i poganski običaj štovanja gajeva i prinošenja žrtava njima u čast (ПЦРЛ. V. 73). *Kiril Turovski* se raduje, što su se primanjem hrišćanstva prestali nazivati različni prirodni pojavi, predmeti, pa i *drveta*, bogovima: „Obnovisja tvar': uže bo ne narekutsja Bogom stihija... ni *drevesa*. Otsele bo ne priemlet' ad treby zakalaemyh otci mladenc' mi smert' počesti: presta bo idolosluženie” (Пономаревъ, Памятн. I. 136, ap. Niederle, op. c. 28). No prosti je narod ipak i dalje držao u časti stara drveta, pričao o duhovima, koji prebivaju u gustim šumama,

⁴⁾ M. Manitius (Mith. d. Inst. VIII. 479) je konstatovao da je Kuzma ovde parafrazirao skoro doslovce mesto iz „carmen paschale” hrišćanskog epskog pesnika Sedulija, gde opisuje poganštinu svoga vremena: „...stellisque litant, hic laticem colit, ille larem... ignes. Arboreis alius ponit radicibus aras. Instituque dapes et ramos flebilis orat, ut natos caramque domum... gubernent. Ligna, ligna rogas, surdis clamare videris, a mutis responsa petis” (I. 259, 263). Niederle (op. c. 29) s pravom naglašuje da to ništa ne smeta, jer se je Kuzma tu poslužio samo formom Sedulijevom za jedan isti predmet, koji je zapazio u Čeha i što mu je dozvalo u pamet pomenute stihove hrišćanskoga pesnika, kojima je opisivao poganski život svojega vremena. On to potvrđuje drugim navodima iz Kuzminih zapisaka (III. 1: Fontes rer. bohém. II. 136—7), koji se takođe odnose na našu stvar, i gde se o knezu Vratislavu kaže da je i on na sličan način iskorenjivao poganske ostatke, paleći ognjem pojedina drveta i čitave gajeve, koje je neuki narod štovao.

⁵⁾ Lužički Srbi je zovu *přezpolnica*, *připolnica*, Česi *polednice*, *poludnica*, („driades deae silvarum” češ. glosa u Mater verborum iz XIII. v.), Poljaci *poludnica*, *południowka* a i *dziewanna*, *dziewica* i dr. O tome v. niže pod IV.

pod njihovim hladom održavao svoje igre a i različne bogoljubne čine obavljao (ib.).⁶⁾

Za „sveto drvo — *dub*” znali su, pored polapskih, i drugi Sloveni. Prema jednom svedočanstvu iz XV. s., *dub* je u starih poganskih Čeha bio posvećen bogu *Velesu*: „Bohemi cum adhuc erant pagani Beel adorabant et propterea, nescientes eum nominare, dixerunt: „*Vele, vele*, stoji *dubec* prostred dvora” quem adhuc eorum imitatores dixerunt” (cf. Fr. Černý — Včstn. č. ak. IX. 1300. 296, ap. Niederle, op. c. 114). Pripovedač je uzeo kao da bi oni zvali *Baala*, zato kaže „nescientes eum nominare”, gde misli na glasovno srodnu reč „*Vele*”. U stvari pak pogrešio je on sam, ne znajući za slovenskoga boga *Velesa*, o kojem je tu govor. Tako isto znamo o starim poganskim Rusima da su štovali *dub* kao sveto drvo. Napose na ostrvu svetoga Đorda na Dnjepru imali su oni jedan takav sveti *dub* i, kad su dizali vojnu na Carigrad, skupljali su se pod njegovom senom žrtvujući petlove, kokoši, meso i u njegovu koru zadevajući strele (Const. Porph., De admin. imp. 9). Na Desni je pronađen stari *dubov panj* i u njemu utaknuti kaljci divlje svinje, što nam služi kao očigledan dokaz i svedočanstvo za kult demona, o kojem se verovalo da živi u *dubu*, a kaljci bi kao takovi trebali da budu neki trofeji iz lova na veprove, poklonjeni svetomu duhu odnosno demonu, koji je u njemu.⁷⁾ Poput gore pomenutog Svatobora u Čeha, imamo analogno *Świętny Dąb* u *Čenstohovu* u Poljaka (Niederle, op. c. 76). Sarmicki spominje o Poljacima da su u čast bogu *Perunu* (in dei *Piorun* laudem). čuvali dan i noć oganj od dubova drva. U životu prep. Teodosija iz XIV. s. spominje se da su se ljudi u Trnovu klanjali „*dubu njekeomu*” (cf. Ивановъ, Изв. отд. рус. яз. 1903 168). U jednom spomeniku iz g. 1302. stoji, da je jedan t. zv. „*Perunov dub*”⁸⁾ služio kao međaš imanja, što ga je knez Lav Danilović darovao premišaljskoj biskupiji (Головацкий, Русск. хрест. 317). Kaluder Teodorit, pristalica isihatstva (sekta), hteo je da se u Bugarskoj obnove stara prstonarodna verovanja pa je, između ostaloga, preporučivao jedan *dub*, da

⁶⁾ Neke prazničke svečanosti, koje padaju u proletno doba, i danas se od prostoga slovenskoga sveta svetkuju katšto u gori i u dubravama (sr. u nas Đurdev uranak!). O tome v. Афанасьевъ, Поетическія воззрѣніи Славянъ на природу. II. 321—5; Сб НУ. IX. 365; Sobotka, Rostlinstvo... 6—7; Máchal, op. c. 124 i d.

⁷⁾ Sličan običaj zadevanja glava ljudskih žrtava u drveta kod starih Germana spominje Tacit (Ann. I. 61)

⁸⁾ *Dub* je κατ' ἐξοχὴν sveto drvo u religiji svih Indoevropljana. Tako n. pr. znamo da se je Zeusov hram u Dodoni nalazio u dubovu gaju. Šuštanje dubova lišća uzimalo se kao glas duha njegova, koji pretskazuje budućnost. Na *dubu*, koji je služio kao glavno proročište, stajala je zlatna golubica. Analogno slovenskomu „*Perunovu dubu*” spominje Omer „*Zeusov dub*”: „δρυς ὑψίκομος Διός” (Od. XIV. 327), a Vergilije *Jupitrov*: „magna *Jovis* antiquo robore quercus” (Georg. III. 332). U germanskoj mitologiji *dub* je bio posvećen bogu *Tunaru*, *Donaru* ili *Toru*. Nemački apostol sv. Bonifacije naredio je da se otseče jedan takav sveti *dub*, koji se nalazio kod *Gajsmara* u *Hesenu* a bio je posvećen bogu gromovniku (verovatno je da i naše reči: *grm* 'vrsta hrasta', *grmik* 'quercetum' samim svojim likom ukazuju još uvek na to drevno mitsko rodbinstvo sa personifikovanim *gromom* odn. bogom gromovnikom). Grimm, D M. 4 I. 58, 153; De Gubernatis, Myth. d. pl. II. 73—4. U *Litvanaca* je *dub* bio posvećen takođe bogu gromovniku *Perkunu*. U jednom gaju imali su oni jedan takav sveti *dub* ograđen i zaštićen belim platnom, koji je leti i zimi bio zelen, a niko nije smeo njemu pristupiti, zato što se je verovalo da je to prebivalište bogova. Pred *dubom* je stajao žrtvenik sa večnim ognjem. Rieger — Naučný slov. s. v. „*Litvané*” str. 1339—40. Štaviše, *dub* je igrao sličnu ulogu i u kultu starih *Semita*: „I žrtvovahu po vrhuncima gora i brežuljcima, pod *dubovima* i *topolama* i *terevin-tima*, zato što im je dobra sjena” (Ozija gl. 4 str. 13). I nasadi *Avraam* *dubravu* u *Bersabeji* i prizva tamo ime *Jehove Boga vječnoga*” (Gen. gl. 21. str. 33).

bi mu se iskazivala božanska počast, i pod njegovim hladom su se prinobile žrtve u ovcama, jaganjcima i drugim životinjama. Poput sv. Bonifacija u Nemaca ili gore pomenutog Vratislava u Čeha, naredio je sv. Teodosije trnovski, da se taj dub otseče (cit. С6 НУ. VII. 394).

U Karlovu kapitularu paderbornskom odnosi se na saksonski kraj, a po tom na tamošnje još poganske Slovene, mesto, gde se u pogledu kulta drveta izriče ovaka pretnja i zabrana: „Ako bi se ko zavetovao izvorima ili *drvetima* ili *gajevima*, ili na način, kako to pogani obično rade prinoseći im kakvu žrtvu ili njima u čast se gostio...” Slično tomu stoji u jednom pastirskom pismu vratislavske biskupije, gde se uzima na nišan verovanje starih Poljaka: „Tako isto koji zazivaju demone (misli se — đavole) ili veruju ili štuju više nego jednoga Boga..., ili koji bi se klanjali pticama ili *drveću* ili drugim stvorovima...” (cit. Niederle, op. c. 30).

Vrlo je verovatno da se dobrim delom na poganske Slovene odnosi i zapoved, kojom Regio u X. s. naređuje svećenstvu da stane na put i ukine već jednom praznoverje, koje vlada u gornjim nemačko-baltičkim krajevima, kao i druge različne zabrane i naređenja crkvenih vlasti, što ih čitamo u povesti katoličke crkve osobito u severnoj Nemačkoj u ranijemu srednjemu veku. U apelu pomenutoga opata Regina na više i niže svećenstvo u gornjem smislu ima n. pr. i ovaj pasus: „Svim silama imaju se truditi biskupi i njihovi pomoćnici (svećenici) da iz korena unište i sažegu demonima (đavolima) posvećena *drveta*, koja prosti svet štuje i drži u tolikoj časti, da se ne usuđuje ni jedne grane ili mladice od njih otseći” (Friedberg, Aus d. Bussbüchern. ap. Zibr, Seznam pověr... 36). Dekan (protá) Arnold u XI. s. beleži vest kako prosti svet veruje da je grehota seći *drveta* i sl.: „... pa i sami seljani nas upozoravaju, koji misle da greše oni, što *seku drveta*, iz kojih su pogani obično gatali” (ib.). Na takav kult smeraju one česte zabrane crkvenih vlasti sa uobičajenim latinskim izrazima: „*vota ad arbores facere aut ibi candelam seu quodlibet munus deferre*”; „*arborem colere*”; „*votum ad arborem persolvere*”; „*arbores daemonibus consecratas colere, in veneratione habere*” i sl. (Grimm, D M.⁴ II. 541).

Prema starom poljskom kazivanju iz XV. s., postavljali su Poljaci posude sa jelom stablima i biljkama (Brückner, Kazania II. 330, 341). G. 1629—30. izveštava neki svećenik u Rim, da narod u Bosni drži u velikoj časti neko drvo zvano „*lipa*” („chiamato lippa”), koje se nahodi u pustošnom kraju, i gde se svake prve nedelje „devete lune” skuplja mnoštvo naroda, hrišćana i Turaka, sa zavetnim darovima, svećama i sličnim predmetima. Župnik iz okoline služi pod njom službu za darove, što ih sabira od prisutnoga sveta. Narod *zaziva lipu*, celiva je i klanja joj se kao nekoj svetinji. Govori se kako ta lipa pravi čuda i uslišava one, koji se njoj zavetuju, prinoseći joj darove i žrtve, i da ozdravlja bolesnike (Acta Bosnae. u Monum. spect. hist. Slav. merid. XXIII. 1892. str. 391).⁹⁾ U Homilijaru biskupa praškog odnosi se na sujeverje češkoga naroda mesto, gde se kaže: „... (štovali su) jedni reke i oganj, drugi *gore* i *drveće*, pa kao što to mnogi pogani dosad čine, ima ih i u ovoj našoj zemlji vrlo mnogo koji se klanjaju demonima” (Hecht, Homiliar des Bischofs von Prag, Beiträge zur Geschichte Böhmens. Prag 1863. str. 4). Zatim zabra-

⁹⁾ O pomenutoj lipi i njenim čudesima i hodočašćenju naroda njoj pisao je Ivan Toma Mrnjavić u životu blaž. Augustina, biskupa zagrebačkog, o kome kaže Mrnjavić da je on tu lipu zasadio. Cfr. i Sigism. Ferrari, Appendic. ad commentarios de rebus Hungariae provinciae ordin. praedicatorum. Viennae 1637.

njuje vernicima: „... i da ne bi ni pod kakav način *prinosili žrtve* bilo *stablima* bilo izvorima, jer se takvim stvarima izaziva božja srdžba” op. c. 57). I onda: „... da ne *traže pomoći* ni od *stabala* ni od izvora ni bilo gde, nego samo od Boga i njegovih svetih i od svete matere crkve...” (ib. 79—80).

II.

Preostaci vegetaciskih kulta.

1. Sjenovita (obročita) stabla.

Tragovi starijeg kulta drvetu, osobito *dubova*, *hrastova*, *bukava* i dr. vide se na pr. i danas u verovanju našega naroda o t. zv. „*sjenovitim*” ili „*obročitim*” stablima, kako nam ih Vuk opisuje: „U Grblju se pripovijeda da između velikijeh drveta (bukava, rastova itd.) imaju gdje koja *sjenovita*, koja u sebi imaju takovu silu da onaj koji ih posiječe, odmah umre ili dugo godina do smrti ostane bolestan; kad se ko boji da nije sjenovito ono drvo koje je posjekao, valja da na panju njegovu živoj kokaši osiječe glavu onom sjekirom kojom je drvo sjekao, pa mu neće ništa biti, ako bi drvo i bilo sjenovito” (Вук, жив. и об. 236), čime se očividno smjera na nekadašnje prinošenje krvnih žrtava u ime ekspiacije za povredu učinjenu duhu sečenjem drveta, u kojemu on boravi. U selu Rudaru u Srbiji ima jedan t. zv. *obročit dub* i tamošnji svet veruje „da se tu priviđa hrt, bik i drugo što, pa noću ne smeju tuda da prolaze, a ako ipak nekoga nameri put, on otrgne kakav končić sa svoje haljine pa prikači na taj dub da mirno prođe” (Гласн. Срп. Уч. Др. XVII. 98). Prema verovanju lužičkih Srba, ima *gajeva*, koji svake godine traže ljudsku žrtvu poput reka i jezera: „... hohla dyrbi kojz’de ljetu jeneho cz’loweka mjecz’” (Grimm, D M.⁴ II. 541). U Bugarskoj običava i danas narod izlaziti pod izvesna „*sveta drveta*”, naročito *dubove*, da se tamo moli za kišu ili da ga mine kakvo zlo, bolest, pošast, a pod njima se blaguju i zavetni darovi („*kurbani-te*”). I vodoosvećenje se obavlja na nekim mestima pod *dubovima*. U Iskoreckoj okolini ima nekoliko prastarih *cerova*, koje tamošnji narod uveliko poštuje i drži ih kao neka nadnaravna viša bića, koja imaju moć i nad čovečjom sudbinom. Niko se ne usuđuje da ih seče, reže i bilo za što upotrebljava. Kad drvo samo od sebe padne, ostave ga i ne kreću nego puste da istruhne samo. Ako bi ga ko sekao, nastradao bi on ili ko od njegova roda (Сб. Н. У. VII. 394). U selu Lokorsku okruga sofiskoga bila su još nedavno tri velika *duba*, pod kojima su se seljani skupljali na službu o svetkovinama. Sada je u blizini tih *dubova* jedan krst i više se ne ide tamo na službu, nego samo na dan sv. Trojice ide narod pod zvončetom sa ikonama u društvu popa, đaka i crkvenjaka pa okolo tih *dubova* obilaze i „*mirosvaju*” ih. Po pričanju i verovanju prostoga sveta, štite ti *dubovi* selo od rdava oblaka i grāda. Kad. oblak zapreti selu, spuste se, kažu oni, na *dubove* krilati zmajevi i biju se s alom i teraju je. Nikomu i ne pada na um da bi sekao ta drveta, jer bi ga usled toga neminovno zadesila kakva nesreća ili nedaća (ib.). U drugom jednom mestu, isto u Bugarskoj, skupe se seljani pa sa popovima i đakonima krenu na neku t. zv. „*Borovu mogilu*” noseći jagnje, vino i drugo, što spada na žrtvu, pa došavši tamo, ustave se pod jednim visokim drvetom i tu se *klanjaju* sve do zemlje i čitaju molitve. I inače je u Bugarskoj običaj da se osobito veća drveta daruju različnim darovima (l. c. 369—370). Uspomena na nekadašnji kult drveta sačuvala se je dalje u nekim ruskim poslovicama, kao: „V Ijesu živut, *penju* Bogu moljatsja” (Даль, Словарь — ili s. v. „пень“).

„Žili v ljesje, molilis' pnjam" — ili: „penju" (Krek, Einl. in d. slav. Lg.² 792). „V ljesu rodilis', pnjam molilis'. „V ljesje žit' — pen'kam Bogu molit'sja" (Афанасьевъ, op. c. II. 325).

2. Maje.

Među važnije i karakterističnije preostatke vegetaciskih kulta u Slovena spada bez sumnje obredni običaj t. zv. *maja* (nem. Maibaum). U svih slovenskih naroda, a i u drugih Indoevropljana, postoji naime običaj da se ili prvoga maja ili o Trojičinu danu, uoči sv. Ivana ili kojega drugoga dana nose po selu u litiji t. zv. *maje*, ili se postavljaju pred kuću u znak simpatije ili poštovanja prema kojoj ženskoj u njoj ili celoj zadruzi. U nas se to, gde je još običaj, obavlja ovako: Uoči prvoga maja popodne sastanu se momci i pođu u šumu da traže *maje*. *Maja*, u kajkavaca *majuš*, u Šokaca *majpan* (kontaminacija čsl. *pán* i nem. *Baum*) zove se *brezova* ili *hrastova grana* (a može da bude i mlado *bukovo*, *grabovo*, *borovo*, *brestovo*, *jelovo* i dr. drvo) „oduga a potanka okaštrena, osim vrhunca na kom je granje na način krune ostavljeno" (simb. phallus?). Po njoj se obese raznobojne vrpce i tako ukrašenu usade obično kod zdenca pred kućom, gde ostaje ceo mesec maj. Kad se „*majuš*" zabode u iskopanu rupu, (u Samoboru) zapevau: „Marijo, svibnja kraljice" (obična pojava hristijanizacije prirodnoreligijskih ostataka!). Inače su pesme, koje se pevaju prilikom tih majskih svečanosti, razume se, obično erotičkog karaktera, na pr.: „Pod onom gorom zelenom — i pod najvišom planinom — vrani se konji igraju, — dok se junaci povernu, — dok ljubam *maje* naberu, — *maje* su ljubam radostne". Ili: „Poranili sivi sokolovi, — sokolovi mladani junaci... tražeć dvore malenoga *Lada*.... budili ga s *majom okrunjenom* — okrunjenom s cv'jetom nakićenom" (phallus!). Lado bog ljubavi ih zatim nagovara da pođu s majama k devojkama „pa ih bud'te — kaže im „iz debela sanki — s cvjetnom majom i s ljupcem junačkim" (Ilić, Slav. običaji 135—6;¹⁰) Zb. N. Ž. XVIII. 77—8). Česima takode služi kao *maja* mlada *breza*, *jela* ili *smreka*. Prilikom obreda obese oni o dotično drvo lutku, što bi imalo da pretstavlja boginju proleća, *Vesnu*¹¹) koja, pošto je *Morana* (= zima) utopljena u reku, slavi svoj ulazak u selo kroz pesmu što je družina peva: „Smrt neseme ze vsi, — nové líto do vsi: — bud'te, páni, veseli, — že vám líto nesemy — s červenými vejci, i žlutými mazanci..." (Sobotka, Rostlinstvo.... 197). Česi nazivaju maju *máj* (*maják*) ili *lto*, a u Šleskoj joj kažu *Krásna* i nose je po selu na crnu ili na cvetnu nedelju. U Poljaka je taj obredni običaj poznat pod imenima *majik*, *latko*, *nove latko* (v. Máchal, op. c. 195—6). U pinskom ujezdu na svetodušni ponedeljak izaberu devojke između sebe najlepšu drugaricu, opletu je brezovim i klenovim granjem pa je vode po selu a nazivaju je *Kust* (= grm), slično, kao što ćemo dalje videti, da to u nas rade sa Dodo-lom, a što u poltavskoj guberniji i u Malorusa odgovara obrednom običaju, „vodit' topolju": devojke naime izaberu između sebe jednu, koja se zove „Topolja", privežu joj ruke o vrh jednoga koca i tako privezanu vode po selu pevajući: „Stojala topolja kraj čistoga polja: — stij topolon'ko! ne

¹⁰) Luka Ilić, međutim, mogao je ove stihove i sam spjevati, kao što je u antologiji izmišljao iz puke želje da »stvara« i nadoknađuje izvjesne patmine. Op. ur.

¹¹) Krasnu vesnu, t. j. proleće u ruskim pesmama donose šljuke i ševe: „Žavoronki priletite, krasnu vesnu prinosite". „Priletjel kulik iz zamorja, prinjes vesnu iz nevolja" (cit. Máchal, Nákses 196).

rozvivajš', — bujnomu vjetron'ku ne podavajš'!" (Н. Ф. Сумцовъ, Культурныя переживанія 146). Negde u kostromskoj guberniji opet dodu devojke pa u četvrtak pred Trojičin dan zamere u šumi lepu, pravilno razvijenu brezu, orašu je vrpcom, donje joj grane spletu u venac i kroza nj se naizmenično ljube nazivajući se kumicama (Sobotka, op. c. 104). U drugim nekojim krajevima, takođe u Rusiji, seljaci na „semik" (četvrtak pred Svetodušnu nedelju) poseku mladu brezu, obuku je u ženske haljine i pevajući nose je u selo u izvesnu kuću, gde breza ostane „gostejkom" sve do Trojična dana (svetodušna nedelja). U petak i subotu dolaze seljani „gostejki" u posete a u nedelju odnesu je i utope u vodu.¹²⁾ U Belorusa se tom prilikom pletu venci od brezova granja i čiji je venac do nedelje usahnuo, taj će, vele, doskora umreti, a čiji ostane zelen, on će dugo živeti. Ti se uvehli venci i u vodu bacaju pa, koji popliva, njegov će sopstvenik živeti još bar jednu godinu (ap. Sobotka, op. c. 104). U nekojim se krajevima južne Rusije celu Duhovsku nedelju kuće i crkve kite cvećem naročito oko ulaza: „Devojke igraju oko jedne kitnjaste grane, koju u polovicu postave i narodne pesme poju... Nekoć su se deve i žene iz Kijeva u šumu odpravljale i bogu veselja, Tor (nem. Thor?) zvanom, aldovale, okolo njegovog kipa plesali i obične pesme pevali. Ovom su prilikom nosile u rukuh cvetjem i raznobojnim pantljikami urešene grančice" (Ilić, op. c. 152—3 po „Der Adler" (časopisu) 1839. br. 2 str. 9—10).

3. Vrba.

Vrba i vrbovo granje se uzima takođe često u slovenskim obrednim običajima kao simbol podmladene proletne prirode poput gore opisanih maja. Tako na pr. slovačke devojke na Cvetnu nedelju pođu u šumu, gde ima vrba i vraćaju se u selo „s cickami", t.j. vrbovim grančicama, koje imaju po sebi „cicky" (búziky, púzalky, púčky, češ. kočičky (u nas „máče") = vunaste reše). Jedna od devojaka, koja ih predvodi, odevena je u svečano ruho, a ima belu kapicu na glavi, i ona nekoliko takvih grančica nosi pod pazuhom. Kada dodu doma, ona što vodi okrene se malko u kolu a ostale pevaju: „Slávičä vächä, — čo po poli kráčä? — čo tak ráno šteboce, — či ho zima trápi? — dievčina krásä, — vlásy do pása! — Priniesly sme vám novô leto zelený háj!" (Sbor. sl. I. 188—9, ap. Sobotka, op. c. 136). Druga svečanost sa vrbovim grančicama u Čeha zove se *pomlázka* (podmladivanje) ili *mrskut*, *šmerkust* a sastoji se u tome, da momci i devojke idu naokolo sa vrbovim grančicama i pri tome različne pesme pevaju. Međusobno se udaraju tim vrbovim prućem, koje se uzima za simbol pod-

¹²⁾ Afanasjev (op. c. III. 706) u tomu, kao i u svim sličnim obredima, vidi personifikaciju šume — kult šumske Device ili kult same boginje Vesne, koja zaodeva drveta lišćem. O. Miler, na osnovu pesme, koja se prilikom „gostejke" peva brezi: „Radujtes berezy — radujtes zelenija! — K vam djevuški idut — k vam pirogi nesut, — lepeški, jaičnicy" (Христом. I. 1. 9), drži da su pominjani kolači: „pirogi, lepeški, jaičnicy" ostaci poganske žrtve, koja se je u svoje vreme prinostila brezi kao proletnjem drvetu. Po Mannhardt-u (op. c. I. 158) takođe ima se taj običaj uzeti, ne u smislu kulta kakvog individualnog duha jednoga drveta, nego kao ostatak kulta demonu u kolektivnom smislu, naime, da ovde treba uzeti brezu kao pretstavnika demonu sveukupne vegetacije. Ovo se mišljenje dade potvrditi i time da se koliko breza toliko topola, kao i druga kod maja pominjana drveta, već u rano proleće ističu svojom bujnom i upadnom vegetacijom, pa je razumljivo da upravo ta drveta u mnogim vegetaciskim kultima igraju dominirajuću ulogu. Za slične običaje znadu, pored većine Indoevropljana, i semitski narodi kao i neka divlja plemena u zapadnoj Africi (O. Миллеръ Опытъ истор. обозр. русск. слов. 52; Máchal, Nákras... 63).

mladene prirode, i veruju da se preko toga prenosi na čoveka moć vrbova rasta i bujnog razvijanja, isto kao što drže da se suhim prutom ili metlom nesme niko udariti, jer bi se osušio i umr'o. Rusi takođe imaju običaj da na Cvetnu nedelju (koju zovu i „verbnoe voskresenie“) one, koji do kasnijega zaspu, udaraju vrbovim prutićem pripevajući pri tome: „Ja ne bijem, — vrba bije; — za tedan — Velikdan (Uskrs): — ne bud' pospan, — len na posâ, — ne bud' jalan; — nego budi zdrav kô voda; — *rasti kao vrba*; — budi lagan kao pčela, — bogat budi kao zemlja” (Сбор. Вил. XCIV., ap. Sobotka, op. c. 135). A i u nas (u nekojim krajevima u Srbiji) na Mladence idu momci i devojke na obalu reke, gde ima vrbe, uberu grančica (a devojke se opasuju vrбом), pa devojke tim grančicama udaraju momke, i obrnuto govoreći: „Da si zdrav kao dren, da si brz kao jelen, — da se ugojiš kao svinja, — *da rasteš kao vrba*” (Срп. Етн. 36. XIV. 43).

Povodom takvog verovanja o moći podmlađivanja vrbe u Rusa se gdešto i venčanje obavlja pod tim drvetom, kako nam to i jedna južnoruska „bilina“ o bogatiru Dunaju i njegovoj drugarici priča: „obručalisja — *krug rakitova* (= vrbova) kusta vjenčalisja” (Афанасьевъ, op. c. II. 325). Ima i letnja vrbova svečanost, koja se održava u Volinju i u Podoliji na sv. Jovana Krstitelja. Devojke nakite vrbu zvanu „Kupaljo”,¹³⁾ zadenu je u zemlju pa igraju okolo nje pevajući žalosno. Zatim dođu momci, otmu vrbu i raskidaju je (Афанасьевъ, op. c. II. 724). Ta letnja vrba trebala bi da simbolički pretstavlja kulminaciju letnjega žara, koji sažiže i pali, otuda i ono obredno kidanje vrbe.

4. Đurdevdan. Zeleni Juraj.

Na Đurdevdan, hrišćanski praznik, za koji je i inače povezan velik deo ostataka prolethnjih prirodnoreligijskih kulta u našega i u drugih slovenskih naroda,¹⁴⁾ ima običaj u Turovom polju u Hrvatskoj da se još rano ujutru sastanu dve devojke i jedan momak. Jedna od devojaka uzme u ruku zelenu rakitovu ili vrbovu šibu, a momak na jednom suhom drvčetu nosi svezanu crvenu mahramu kao zastavu. I tako njih troje zaredaju od kuće do kuće po selu skupljajući darove i pevajući: „Ovo se klanja, *zeleni Juro, zeleno drevce*, Kiroles! — i u žute čizme i u kune kape, u plave hale, — i u bričke sable, pisanom pasu (svečano odelo turopoljskih plemića). — Kukovačica zakukovala u rano jutro, — v zelenom lugu, na suhom drugu („drug“ je suh kolac, šiba bez lišća) — na rakitovom i na borovom. — Jura mi ima zlatnu jabuku, — on mi ju tače u rano (= orano) polje, — u rano polje i crne gore, — u crne gore, u divojaštvo. — Komu jabuka, tomu divojka! — *Jure* jabuku, *Jure* divojku! — Dever deverek snašice budi: — Stant'e se gore, mlade snašice, — pak nadelite nas devojčice, — nas devojčice i *zelena Jurja*, — *zelena Jurja* z daleka puta, — z daleka puta našega truda, — trudnoga hoda” — pa nakon obilaženja zataknu

¹³⁾ Tako se zove, pored svetkovine sunčeva letnjeg obrata, i devojka, koja na Ivanjdan zavezanih očiju deli drugaricama vence, iz kojih one gataju svoju sreću. Belorusi joj kažu „dzjevko — Kupalo” (Чубинский, Труды III. 193—6; Афанасьевъ op. c. III. 724).

¹⁴⁾ Ovim pitanjem bavili su se opširnije: A. H. Веселовский, Св. Георгій въ легендѣ, пѣснѣ и обрядѣ (Разыск. II. Прилож. къ XXXVII. т. записокъ Имп. Ак. Наукъ Nr. 3); Кирпичниковъ, Св. Георгій а Егорій Храбрый, С. Петерб. 1879: Ал. Фаминцынъ, Божества древ. Славянъ str. 304—331.

onu zelenu rakitovu šibu za kakvu gredu u vrtu, da bi je, vele, sačuvali od rovanja krtova (Rad CI. 111).

Štajerci imaju takođe svoga *zelenoga Jurja*, samo što se u njih momak ili devojka, što igra „*zelenoga Jurja*” obloži zelenim bukovim lišćem i cvećem od pete do glave a družina, vodeći ga kroz selo, peva: „*Zelenoga Jurja* vodimo, — jajca no masla prosimo...” Slovenački „*Zeleni Juri*” zove se još i *Vesnik*, a pored njega ide naokolo i *Rabolj*, koji je obložen slamom i obučen u kožuh. *Zeleni Juri* i *Rabolj* se bore jedan s drugim i Juri uvek pobeđuje (Pajek, Crtice iz duševnoga žitka štajerskih Slovencev 63—5). *Zeleni Juraj* je personifikacija proleća u muškom rodu poput ruskoga Jarila kojih se svetkovanje u mnogim krajevima Velike i Male Rusije i inače spojilo jedno s drugim (Máchal, Nákres 204). Osim toga u Malorusa je običaj da uvečer uoči sv. Đurđa seoske devojke izaberu između sebe jednu koja se ističe lepotom pak je svu oblože zelenim grančicama a na glavu joj polože venac od sveža cveća. Tu devojku zovu „*Ljalja*” ili „*Krasnaja gorka*”, pred koju stavljaju poklone u mleku, siru, maslu i dr. Kad su je uredile, ostale se devojke uhvate u kolo pa igraju oko nje a ona im na kraju porazdaže darove što su ih preda nju bile stavile. U Volinju se o sv. Đurđu peva: „Tu mi Juraj majku zove: — podaj majko, ključeve, — da se nebo otvori, — da spustimo rosicu — i devojka-m lepotu” (Чубинский Труды. III. 30—1). U jednoj beloruskoj pesmici majka sv. Đurđa, koja ide po nebu, traži od sina da poda ključeve sv. Petru, koji će otvoriti zemlju i iz nje pustiti travu (Буслаевъ, Ист. христ. 1623). U drugoj se direktno poziva sv. Đurad: „Đuro, ustavaj rano, — otvaraj zemlju, — propuštaj rosu — na toplo leto, — na bujno žito (cit. Máchal, op. c. 195). Huculi i Podgoranci o sv. Đurđu pale t. zv. „*Jurika*” slično kao što se spaljuje ili utaplja *Morana* (= zima), Jarilo Kostromo, Kostrubonjko (= leto. — Веселовский и Сб. р. XXI. 99; Афанасьевъ, op. c. III. 726—8; Чубинский, Труды. III. 193—8). Naš narod u Dalmaciji pod „*zelenim Jurjem*” izradio je isto tako kombinovanu pretstavu personifikovanog proleća i hrišćanskog legendarnog svetitelja istoga imena, pričajući o njemu da dolazi „na zelenu konju”, zaogrnut u zelenu kabanicu”; da gazi zelenu travu i zeleni list (Zb. N. Ž. X. 49—50; XX. 45) i t.d., analogno sv. Martinu na belom konju (= sneg, zima). U tome smislu postoji i jedna obredna pesmica, koja se peva na Đurdevdan: „Sveti Juro zastavar — nosi cv’jeće i proljeće. — Na zelenu konjicu — na mladaču travicu — ide, ide, skakuće, — i veselo klikuće: Zelen—gore, zelen—bore!... (Rad CI. 113). Otuda i ona slikovito izražavana nagađanja u narodu s obzirom na dobru ili rđavu letinu, kao: „Je li doša’ (t.j. *Juraj*) na zelenu konju i je li kljen (acer) zarusija” — biće dobro, rodiće proso. „Bane li Jura, na mrku konjicu i proliće zamlati li ledom... ne uvaj se dobroj litini” (Zb. N. Ž. X. 50) it.d.).

5. Domaća drveta (voćke).

Naročito su karakteristični nekoji slovenski preostaci vegetacijskih kulta, koji se odnose na domaća drveta, na voćke i poljske plodine uopšte. Naše je naimе slovenske praočeve tamo izravno upućivala životna nužda i zakon za samoodržanje, jer voćke i poljske plodine su one, koje pružaju čoveku i najprirodnije i najporučnije sretstvo za izdržavanje. Na tragove takovoga kulta nailazimo na pr. u nekim običajima osobito o Božiću i o Uskrsu u svih slovenskih naroda. Jedan od takovih je običaj našega naroda u Samoboru, kada domačice na „fašinsku sobotu” (a zovu je i

„mišjom sobotom”) peku kolač „potenâk”. On treba da bude sasvim ravan i to zato, da toga leta i travnici budu ravni, t.j. bez „krtorovkih”. Ženska, koja je mesila taj „potenâk”, „mora it ònak s testenâstim rukâmi v trnâc i objeti sâki sâd (= vočku) z rukâmi, *da budu ono leto òbrodile*” (Zb. N. Ž. XVIII. 71). To isto rade žene u Moravskoj na Badnju večer i, gladeći rukama od testa po vočki, kažu joj: „*Stromečku obrod', obrod'*” (Sobotka, Rostlinstvo.. 10, Mannhardt, op. cit. I. 9). Ili im se upravljaju reči, kojima kao da ih hoće probuditi iz zimskoga sna: „*Stromečku vstávej, ovoce dávej, dnes (t. j. na Badnji dan) je štédry den!*” (Sobotka ib.). Na mestima istoga dana uvečer ide gospodar kuće od stabla do stabla, posipa ih slamom i zove kao goste: „*Všecky stromy pojd'te k nám k večeri!*”

Drveta se tretiraju kao gosti i u običaju koji vlada u Bugarskoj, kada prvoga četvrtka po svadbi pođe kum, dever i momkova majka u crkvu pa mole. Kad obave molitvu, uzmu *tri plodne biljke*, po malo im zaliju korenje vinom i pri tom momkova majka govori: „*Da dojdeš, ovoško, na svadba u moja sin*” (С6 НУ. VII. 368). U okolici Čustendila idu ujutru iza Koledskog praznika pa takode posipaju vočke slamom, na kojoj su spavali te noći, da bi one godine donele obilan rod (l. c. 326). Na veliki Petak dođu seljaci u Otoku slavonskom pa „*podrmaju svaku vočku, da voće bolje rodi*” (Zb N Ž. II. 399). A u Koprivnici, isto na Veliki Petak, uzmu sekiru i pre ishoda sunca obilaze po vočkama i udaraju po njima tupom stranom sekire da vočke rode (I. 252). Pri tome idu negde udvoje i, dok jedan udara u drvo govoreći: „*da rodiš?*”, drugi odgovara: „*hoću!*” (Sobotka, op. c. 10). U nekojim krajevima u Bugarskoj rade to isto, samo što se tamo ne udara u vočku, nego samo zamahuje prema njoj, kao da se hoće poplašiti a pri tome joj pretećim tonom govore: „*da rodiš, da rodiš*” (С6 НУ. VII. 326).¹⁵⁾ U kijevskoj guberniji idu takode udvoje pa se jedan popne na drvo a drugi pod njim sekne sekirom i pita: „*hoćeš li roditi?*” a onaj odozgo u ime drveta odgovara: „*rodiću!*” Prvi: „*no, onda rodi, inače ću te poseći!*” i dok to izgovara, udara ušicom od sekire u drvo (Афанасьевъ. op. c. II. 320). I Poljaci znadu za taj običaj. U njih ide gazda na Badnju večer sa sekirom u ruci i obilazi one vočke, koje su te godine slabije ponele, pa, položivši sekiru na drvo, pretećim glasom pita svaku: „*będziesz rodziło abo ne bięziesz rodziło*“ — a neko od domaće čeljadi odgovara „*da hoće*” (Kolberg, Lud V. 194, op. Sobotka, op. c. 10).

U Čeha, pored gore navedenoga, ima običaj da se na Veliki Petak pre sunčeva izgrevâ pođe pred vočku i govori: „*modlím se tobě strome zelený! at' tebe pan bůh dobrým odmění!*“ A noću s Velikog Petka na Veliku Subotu uzmu seljaci sena ili slame pa njome omataju vočke i pri tome kao da ih savetuju: „*obouvejte se stromy, — bude zejtra mráz!* — Ne budete li se obouvati — posekáme vás!” (Sobotka, Rostlinstvo 11).¹⁶⁾

¹⁵⁾ U Panadurištu se tako postupa, nesamo sa vočkama, nego i sa jalovim kravama, pa i ženama neplodnicama. Jedna žena uzme bradvu i nadnese je nad kravu odn. ženu pa kaže: „ščeš li rodiš, ili šče te prjesjek?” — a druga odgovara: „ne moj, tja šče rodi!” I to se ponavlja triput (ib.).

¹⁶⁾ U Hildesheim-u o Silvestrovu skaču i igraju oko drveta popevajući: „*frene ju böme — nūjar is kómen!*” a u Vestfalskoj javljaju stablima (u Češkoj to rade pčelama) smrt gospodarevu rečima: „*der Wirt ist tot!*” (Mannhardt, op. c. 11).

6. Usevi. Oranje.

Znatno su brojniji i popularniji ostaci vegetacijskih kulta, koji se vežu na poljske plodove i useve kao najvažniju granu zemljoradnje, odakle čovek dobija ono, što mu je za život najpotrebnije — hleb: Obredni običaji, koji amo spadaju, odnose se, u glavnom, na dva momenta u životu poljskih useva, i to na njihovo sejanje i rasteenje i stadij zrelosti, što je dakako s jedne strane posledica čovečjeg interesa i želje da pre i obilnije dođe do sretstava za izdržavanje (rasteenje), a s druge strane da dade oduška svojoj radosti što mu se je ta želja ispunila (žetva). Zato ćemo mi ovde pregledati najpre nekoje obredne običaje prve (sejanje i rasteenje), a onda druge (žetva) kategorije.

U Srbiji ima selo *Obražda* (od *brazda*), u kojem se i crkva zove *Obražda*, i tamošnji narod slavi praznik istoga imena „*Svetu Obraždu*“, koja pada u vreme, kad se prvi put ore i *brazda brazdi*“ (Срп. Етн. 36. XVII. 13). U drugim nekojim mestima, pre nego počne oranje, *razbije* se „jedno jaje o čelo desnom volu u prvome jarmu;“ kuva se pogača „*podoranica*“, „*brazdionica*“, „*brazdanica*“, „*ubraždaonica*“ (Hercegovina, Srbija, Hrvatska), pogoščavaju se badava putnici i namernici i t. d. (ib.) Na prvi dan oranja (u krajinskom srezu) prostire se preko praga ubeljeno platno i jedan od sejača, noseći seme, pregazi preko njega, svaki plužar dobije svečanu pogaču, „a preko pluga baci se nova ubeljena košulja, torba sa semenom, jaje, jelo i cveće.“ Kad su došli na njivu, donesu u vedrici vode iz bližnjeg potoka i, *okrenuti istoku*, kitom od *bosiljka* i *kadifice* poprskaju volove i plug. Nato se prekrste, upute volove i reku: „Bože pomози, srećan put, u zdravlju da pooremo, da su zdravi plužari i volovi i da nam dobro rodi žito! Gdešto i u seme među bosiljak i kadificu, pa sveću od slave i jedno belo jaje. Pošto su ubrazdili tri brazde, „zakopaju u oranje jaje, a ostale stvari skinu s pluga“. Kad svrši oranje, i košulja i krsna sveća nosi se kući (Срп. Етн. 36. XVII. 14).

Kako je akt prvoga sejanja od presudnog značaja i u sebi upravo svet čin, vidi se odatle, što ima mesta u južnoj Rusiji gde je običaj da setvu počinje sveštenik, a znamo da i u nekojim našim jugoslovenskim krajevima, nesamo u početku, nego i za celo vreme sejanja vlada velika pobožnost kod onih, koji su time zaposleni (Ilić, Slav. ob. 185). U Atenjici (Srbija) ima na prvi dan oranja i ovakav običaj: Orač zabrazdi jednu brazdu i počne drugu. U to se izašalje *muško dete* od 7 godina s *kolačem od kukuruzna brašna* i orač, čim ga ugleda, vikne mu: „Stoj!“ Dete stane i orač pride k njemu, uzme mu kolač, prelomi ga i *jednu polovinu vrati detetu, a drugu uzme i zaore u njivi*“. Dete odnese svoju polovinu kući i ta se spremi za suzbijanje grāda. Čim zapreti oblak s gradom, uzmu onu polovinu kolača, mahnu triput prema oblaku i viknu oblaku: „*Stu!*“ ili „*natrag!*“ Oko Čačka odredi se na vreme ili starešina ili ko drugi iz zadruge za sejača i od toga vremena ne sme da ima *snošaja* ni sa kakvom ženskom, pa ni sa svojom venčanom ženom, dok god ne svrši sejanje (Срп. Етн. 36. XVII. 15). Negde *zakolju petla*¹⁷⁾ „na stožeru“, skuhaју i na njivi pojedu (Pečenjevaca, Kosovo — l. c. 16). Kad seju lan ili konoplju, „zakopaju u zemlju *tri jajeta*, pa vlakuljom povlače“. Posle tri dana izvade jaja a na njihovo mesto stave „*tri pruta bele vrbe*“ (ib.) i t. d.

¹⁷⁾ Petao je prorok koji pretskazuje vreme, od kojega zavisi letina; rasteruje zle duhove tmine i nepogode; zove na nebo sunce da oživi prirodu i dr. Opširnije o tome v. u Nast. Vjesn. XXV., sv. 5. str. 279—280.

7. Dodole. Prporuše.

U prvi red ostataka vegetacijskih kulta spadaju takođe svi oni brojni običaji, koji i danas, pod različnim imenima, žive u raznim slovenskim, a i u drugim ratarskim zemljama, da seoska čeljad za vreme suše priređuje izvesne ophode sa manjim ili većim brojem učesnika obojega spola (obično mladarije), koji su obloženi granjem ili cvećem, a drugi ih polivaju vodom, što bi trebalo da pretstavlja utelovljene vegetacijske (žitne) demone, koji izazivaju dažd, potreban da usevi rastu i donesu obilan plod. U nas je taj običaj poznat pod imenom *dodole* ili *prporuša*.

Prvi se sastoji u tome da se za vreme kad zavlada suša sastane nekoliko seoske čeljadi, obično devojaka, „pa idu po selu od kuće do kuće pjevajući. Jedna se djevojka svuče do košulje sa svijem, pa se ovako gola uveže i obloži različnom travom i cvijećem (u Otoku u Slav.: *brevozim lišćem*) tako, da se nigdje ne vidi ni malo, i to se zove *dodola* (otuda je u narodu postala i poslovice: „načinila se kao dodola” — o devojci ili ženi koja se mnogo nakitila po glavi). Obilazeći po selu ustavljaju se pred pojedinim kućama ili u dvorištima, gde sama *dodola* igra a ostala se pratnja postavi u red i pevaju dodolske pesme. U to izlazi obično domaćica ili reduša u zadrugi sa punim kablom vode i *izliva je po dodoli*, dok ona i dalje jednako igra i okreće se, a družba peva: „Naša doda Boga moli, oj dodo! od dodole! — Da udari rosna kiša, oj dodo! oj dodole! — Da natopi naša polja... Naša polja i livade... (Vuk). „Na dodi je košuljica... ni predena ni vezena... već od zlata salivena... (Zb N Ž. II. 405). Karakteristično je da i u Srbiji i u Slavoniji, gde se taj običaj ovde onde i danas povlači, u dodole ne idu više kao ranije domaće devojke, nego to obično obavljaju ciganke, koje tom prilikom prose od seljana milostinju. I Bugari znaju za taj obredni običaj, koji se i u njih skoro na vlas jednako obavlja a zovu ga: *dodola, didjul, didjula, dodul, djudjul, dudula, dudulica*. Mesto refrena: „oj dodole!” oni imaju: „oj ljule, oj!” otuda u nekim krajevima i ime običaju „*ojluleto*”.

Dodolama su slične *prporuše*, koje su više poznate i raširene po našem Primorju. U Bukovici i u Kotarima, u Dalmaciji, kad između Đurđeva i Petrova dne okrene suša, sastane se deset — dvanaest momaka i svaki od njih useče po jednu hrastovu granu. Jednoga između sebe izaberu za kolovodu i on se zove *prpac*, koji takođe nosi granu, a uvijen je *pavitinom, dračom, divolozom sa ovnujskim zvonom oko pasa*. Idu od kuće poput *dodola* i *žene ih polivaju vodom*, naročito *prpca*, i pri tome ih obično darivaju: vunom, solju, sirom, skorupom, maslom, jajima i t. d., čime se oni posle zajednički goste. Za vreme toga obilaženja pevaju: „Prporuša odila (ili u pl.: prporuše odile...) — ter je Boga molila, — ne bi l' kiša udrila, — ne bi l' proja rodila — i šenica bjelica — i vinena lozica — i nevjesta djetića — s desnu stranu ognjišća — do prvoga Božića... (Zb N Ž. VII. 256). Zatim: „Daruj nama, striko (ako je domaćica vrlo stara, kažu joj — „majko”) naša, — oku brašna, striko naša, — bublu masla, striko naša, — runce vune, striko naša, — jedan sirčić, striko naša, — šaku soli, striko naša, — dva tri jajca, striko naša. — Ostaj s Bogom, striko naša, — koja si nas darovala” (Бык, Жив. и об. 64—5). U Dubašnici na ostrvu Krku obavlja se taj obred u dvoje. Jedan mladić nosi „vrnju” (=košaru) za poklone i vodi drugoga, t. j. *prporušu*, koji je vas *zaogrnut papraču*. Obilazeći od kuće do kuće pevaju: „prporuša hodila, — službu boga molila. — Dajte sira, dajte jaj, — da nam bog da mladi dâž, — od šenice višnji (ili: vičnji) klâs! — A ti, bo vični, — smiluj

se na nâs!" U to neko iz kuće *polije prporušu vodom* i dariva ih kao gore. Narod veruje da već trećega dana nakon što je prporuša prošla kiša treba da padne (Zb N.Ž. I. 217). Slično tomu rade momci i u srednjoj Istri: Sastanu se njih nekoliko, nameću na se zelena granja pa idu pod prozore devojaka i pevaju: „Preporuči(!) hodili — iz *Prepora grada*. — Kuda hodili, — tuda Boga molili, — da nam *Bog da dažda* — i *crljenoga masta*. — *I šenice bilice* — i *svake dobre sričice*. — *Šenica narodila*, — *dica nam prohodila*, — i *šenicu pojili*, — i *dicu poženi*. — *Skupi, Bože, oblake*, — *hiti božju kapljicu* — *na ovu svetu zemljicu! Amen*". Na to ih devojke *polivaju vodom* i svet veruje da će onda naskoro kiša (ib. 218). U Crnoj Gori u takvim prilikama idu okolo po selu deca noseći drvene krstove i viču: „Mi krste nosimo, mi boga molimo, a u boga prosimo, *da ni bog dažda dâ* — gospodi pomiluj (ib. 217). Našoj prporuši odgovara bug. *peperuda, peperuga, preperuga, perperuga, peperuna, prjeperuda, prjeperuška, paparuna*: devojka zaogrnuti granjem i cvećem, koju družina vodi po selu a domaćice polivaju vodom kao gore u našim krajevima. Njene pratilice zovu se *peperudarki* (Сб Н.У. XVIII. 641 i d.).¹⁸⁾

I Česi znadu za običaj sličan našoj *dodoli*, koji održavaju negde o Uskrsu a zovu ga *oblevačka*, kao što slični obredi u svrhu izazivanja kiše na poljske useve, pored onoga što je gore navedeno (rus. „vodit' topolju" i dr.), nisu nepoznati i Poljacima i Rusima (o tome v. Sobotka, Rostlinstvo.. 60). Naročito se ovamo odnose *rusalni* obredi i svečanosti u Rusa, koje se održavaju o Duhovima a sastoje se u tome da se od slame načini jedna lutka, zv. „*Rusalka*", na koju se navuku ženske haljine pa je nose u polje gde su usevi i okolo nje igraju pevajući „*rusal'nyja pjesmi, rusal'nyi spjevanki*", što sve nosi karakter prošnje za što bolji napredak i uspeh poljskoga priroda.

8. Žetva. Božja brada. Izdisanje žita. Poslednji snop.

Kad je žito dozrelo, dolaze žetelačke svečanosti i obredi, koji u sebi pretstavljaju kult demona plodova i žetve, kako ćemo odmah niže razabrati iz samog načina kako se ti obredni običaji obavljaju. U nekim krajevima u Rusiji na pr. kad žeteoci izlaze u polje da žnju, pred njima ide domaćica sa hlebom, solju i svećom i ona otpočinje žetvu. Prvi snop što ga požnje zove se „*imjaninnik*" (imenjak, zaštitnik), koji odnese kući i stavi u prednji čošak od kuće ispod sv. ikona. Taj snop napose omlate i njegovo zrnje daju blagosloviti u crkvi pa ga pomešaju sa žitom, koje je određeno za seme. Tomu je sličan običaj u Srbiji, kada žeteoci ostave nasred njive po nekoliko nepožnjevenih strukova, koje nazivaju „*Božja brada*": „Jedna od devojaka veže ove strukove i okiti ih cvećem. Kad se cela njiva požnje i kad u večer polaze kući, onih se nekoliko strukova iščupaju sa žilama iz zemlje i nose kući. Kod kuće ili domaćin ili domaćica lepo spletu i ostave negde na suvom mestu. Kad u jesen ili u proleće počnu

¹⁸⁾ Isti je ovaj običaj od Slovena prešao i k drugim balkanskim narodima U Grka se zove: *περπερούνα, περπερούνα, περπερία, περπερίνα, περπερίσα* (B. Schmidt, Volksleben d. Neugriechen u. d. hellenische Altertum 30—31); u Rumuna: *papaluga, papaluda, paparuda* (Zibrt, Seznam... 55); u Arbanasa: *dordoléts* (= dodole), *perperone* (G. Meyer, Etym. Wtb. d. alban. Srp. s. v.). I Zuni u Novom Meksiku kao da su kopirali naše prporuše: i u njih se naime u sličnim prilikama, kad je suša, sastane deset muškaraca, koji se svuku goli i opasani samo pojasom od granja i lišća obilaze po selu, a žene, što god mogu više, polivaju po njima vodu (Dieterich, Mutter Erde 96). O analognim pojavama u germanskim narodima sr. Grimm, D M.⁴ I. 493—4; Mannhardt, Wald- u. Feldk. I. 327 i d.

sejati pšenicu, domaćin skine one strukove, pa ih okruni i pomeša sa onom pšenicom, koju je namenio za sejanje. *To čini da bi se radalo čisto i bez glavnice i da bi bolje rodilo* (Срп. Етн. 36. XIV. 264—5; slič. XVII. 17). Bugari zovu „*Bogova brada*” oko jedan lakat nepožeta prostora na njivi, koji ostave da ga pojedje stoka. Na mestima ostavljaju takovu „*Bogovu bradu*” na sva četiri kraja njive a negde samo na sredini, pa je spletu i nakite vrpcama i o nju obese po koji novac. Najstariji u kući dođe pa je požnje jednim zamahom, odnese kući i položi pred svete ikone, gde ostaje do nove žetve. Pri novoj vršidbi „*Bogova brada*” se ovrše sa prvom partijom žita. U Župi (Srbija) rade slično o berbi grožđa: ostave u vinogradu najkrupniju, najčišću i najbolju kobilicu (gidžu) s grožđem, okite je cvećem i vrpcama i za nju vele: „*to je bogu brada*” (Срп. Етн. 36. XVII. 17—18).

Ova naša jugoslovenska *Božja* odn. *Bogova brada* kao da je hrišćanskim uticajem tako prekrštena a ranije je, jamačno, nosila ime brade nekoga zasebnoga slovenskoga žitnoga božanstva. To nam donekle objašnjava analogna pojava u južnih Rusa, kada u njih žetelice, primajući se posla, uhvate struk klasja pri dnu pa ga prilome i tome reku „*zavrnuti Velesu bradu*” ili „*ostaviti Velesu struk zlatnoga klasja za bradu*”, a pri tome pevaju i nekoje obredne pesme, iz čega možemo da zaključujemo da je *Veles*, pored obično pripisivanog mu zaštitništva nad stokom i stočarskim životom, u veri starih Slovena bio držan i *bogom poljskoga priroda*. U Kurskoj i Voroneškoj guberniji, opet na hrišćansku navijeno, kaže se tomu: „*zavezati Iliji*” — sv. *Nikoli* ili *Kristu bradu*”. U južnozapadnoj Rusiji zovu taj snop „*Spasova boroda*”,¹⁹⁾ u Kostromskoj guberniji manje određeno „*volotka na borodku*”, u Podlesju „*perepelka*” u Mazurskoj oblasti „*plon*” ili „*pep*” (= pupak), negde samo „*boroda*” (Сумцовъ, Хлѣбъ 118) i t. d.

Te je strukove čovek ratar ostavljao na polju, da bi se u njih skrili žitni demoni²⁰⁾ bežeći ispred kose i srpa, prema sačuvanoj tradiciji Litvanaca, kod kojih vlada sličan običaj i kažu da oni to čine, da bi poštedeli „*Rugiubobu*” (Mannhardt cit. Sobotka op. c. 26). Nekakvu babu gleda u talasajućem se žitu i naš narod u Pregradskom kotaru u Hrv. Zagorju: Kad se je već potkraj žetve, žetelice se užurbaju i stanu da se natiču. Jedna leti pred drugu, grabi srpom, samo da ne bi, kako tamo kažu „*babu hbila*”. „*Babu hbije*” ona, koja poslednja srpom zareže i u snop skupi. Taj se snop unakrst sveže, pa ga u vis baci najpre ona, koja je zadnja dogotovila, a onda ostale za njom (Zb. N. Ž. XI. 298). Poslednji snop zovu „*babom*” i Moravljani, a na mestima i „*ded*”, a tako isto Poljaci „*dziad*”, što odgovara nemačkim paralelnim imenima: *Roggenmann*, *Kornmutter*, *Grossvater*, *Grossmutter* (cit. Sobotka, Rostlinstvo... 63). U Srbiji opet, kad svrše okopavanje kukuruza, izaberu nekoliko ili samo jedan odžak kukuruza pa ga okite različnim cvećem „i taj odžak zovu „*carem od njive*” (Срп. Етн. 3бор. XIV. 263).

¹⁹⁾ Opširnije v. Сумцовъ, Спасова борода — u „Етногр. Обзор”. 1889. III. 127—8; Чубинскій, Труды... III. 226; Стоиловъ, Брада на нивата — u Бълг. Сбирка“ 1903.

²⁰⁾ Tragovi gledanja demona u talasanju žita vide se na pr. i danas u slikovitim izrazima, kao: bug. „*Niva-ta goni zajaci*”; češ. *Vlčkové sehoni*”. „*Vlky* (ili: *vlčkove) běhají po poli*, — *po obilí*”; polj. *Swinki* = žitno talasanje; nem. *Roggenwolf*, *Roggensau* = isto (v. Wörter u. Sachen III. 188; Nast. Vjesnik XXV. 289).

Kod žetelačkih obrednih običaja, čini se, da je upravo onaj *poslednji snop* centar glavne ritualne akcije. Tako na pr. u Otoku slavonskom, kad je moba privela posao kraju, „vezač sveže *poslednji snop* i ispravi ga komice na zemlju,” a žeteoci pozabadaju sve srpove u taj snop. „Vezač klekne i pozdravi Gospu, a drugi poklecaju oko snopa i mole za njim. Kad ustanu, najstarija žena proturi ruku kroz snop do dole, pa zagrabi u ruku zemlje; tu zemlju sveže u maramu, pa čuva za lik od materice: malo te zemlje raskvase, pa napajaju bolesnoga” (Zb. N. Ž. II. 381). Ilić u svojim „Slavonskim običajima” beleži da tom prilikom žetelice devojke, ili mlade snahe, spletu jedan ili dva venca od izabranoga klasja i pri tome pevaju narodne pesme²¹) ili se Bogu mole. Pre nego što će krenuti kući, stave taj venac na glavu gazdi, ako je gazda tu, a ako nije, onda najstarijemu koji se tu nađe, pa ga prate doma pevajući. Kad dođu kući, gazdarica primi venac i obesi ga o klin u kući, gde stoji sve do sv. Matije (l. c. 185). Sličan običaj navodi on i kod Slovaka: „Demessis omnibus agris, messorum sertum de pulcherrimis tritici spicis construunt, illudque perticae inpositum, solenni cum cantu, domui heri inferunt” (ib. po Bartholomeida, Notit. Comit. Göm. 451). U Loboru u Hrvatskoj, kad svrši žetva, jedan od žetelaca baci *zadnji snop* u vis i kaže: „Bog dej tak visoku pogaču!” Zatim spletu venac od klasja i poljskoga cveća pa ga metnu na glavu najlepšoj devojci, koja treba da je odevena u svečano ruho a uza nju ide momak sa kiticom za šešikom i žetelice koje pevaju: „Dime ideme, Boga molime, — Boga zmožnoga, suca oštrog, — je l' so nam doma visoka gospoda, — nosime dar, pšeničen venčec, — bodo nam dali forent prezenta. — Lepe zafaljujeme mi žnalice, — i ona ista, ka ga je rihkala, — i mi si skupa lepe falime.” Kada dođu pred gazdinu kuću, ovaj ih dočeka i daruje po koji sekser devojci i momku a ostale počasti vinom i tek onda ulaze u kuću na večeru (Zb. N. Ž. XXI. 183). U glavnom to isto rade i Malorusi: Kad svrši žetva i kad je već svezan *poslednji snop*, splete se jedan ili dva venca od sveukupnoga klasja što je te godine gazda požnjeo pa se u nj umetne različka (pravička) i drugoga poljskoga cveća. Zatim ovenčaju kose i srpove vencima od cveća i s poslednjim kolima žita kreću gazdinoj kući uz pevanje i kliktanje. Najlepša žetelica, takode pod vencem, predaje gazdi na tepsiji žitni venac i zaželi mu prilikom srećno obavljene žetve sreću i zdravlje, na što on nju i ostale časti jelom i pićem. U Slovaka nosi taj venac devojka na glavi ili obešen o štapu. Pred kućom dočekuje žeteoce domaćica i devojku sa vencem poliva vodom. Venac se obesi o svetiljku pod gredom i tu čeka do nove žetve. Belorusi zovu devojku, koja nosi *poslednji snop* kući, „*boginja*” ili „*talaka*” a sam snop na koji navuku muško ili žensko odelo, „*dožinačnyj*” (sr. Sbor. slov 63-4).

Tek pokošeno žito i trava, prema animističkom pretstavljanju prostoga sveta, izdiše malo po malo, otuda na pr. u nekim krajevima u Srbiji običaj nameštanja pokošena sena „*uz kolac*” i „*bez koca*”. „Uz kolac se dene kad je samo polusuvo, jer se veruje da *ono pored koca izdiše* i ne može da se ubuda” (Срп. Етн. 36. XIX. 364). A u Loboru u Hrvatskoj svaka njiva, koja nije do Petrova požeta, „mora se na petrovski post zažeti, tri rukoveti nažeti i položiti ih na kraj njive, *klički se okrenu van iz njive, a lati unutra*” (Zb. N. Ž. XXI. 182), i to, držim, zbog toga da

²¹) Na pr.: Diva Oliva žito dožela, — žito dožela, tri vinca vila...” Ili: Hajd u kolo žeteoci žetelni..., da svijamo gazdi vinac svijani” i t. d. (Slav. ob. 189). Za vreme pak žetve poredaju se žetelice, njih po tri četiri, i pevaju: „Višnja moja, višnja moja, — je l' si mi zelena?...” (Zb. N. Ž. XXI. 182).

duh, koji se rastavlja s klasjem, opet ostane u njivi. Prvu pokošenu travu žene u Slavoniji uzmu i čuvaju je, držeći, da kada se njom „nakadi noseća žena, da će lašnji porod imati”, kao što je obično drže i u stajama, „da bolje marva napreduje” i sl. (Ilić, op. c. 173), a sve, kako ja zamišljam, na osnovu pretstavljanja da je preko tih prvina duh trave primio najosetljiviji smrtni udarac i već počeo svoje izdisanje pa svoju iščezavajuću energiju prenosi na ljude odnosno na stoku.

III.

Šumski demoni.

Sa navedenim vegetaciskim kultima ide uporedo antropomorfičko pretstavljanje duhova u biljkama; zavodenje verovanja u t. zv. šumske i žitne demone koji, istina, obično žive u zajednici sa drvetima odnosno stabljikama, ali im se pripisuje i moć odeljenog i samostalnog istupanja. Ti se demoni razlikuju u muške i ženske i u suvremenom slovenskom folkloru (a jamačno je većina njih vrlo starog datuma), a specijalno *šumski demoni* dolaze pod imenima: rus. *Lješij, Lješak, Ljesnik, Ljesovik, Div, Borovik, Mohovik, Osinavec, Skamenjušnik, Car' ljesnoj, Ljesnyje stariki*, — otcy, mrus. *Lisun, Polisun, Lizun, Perelesnik, Lisovik, Piclesnik, Lisunka, Lisnica* (sve od *ljes* odn. *lis* = 'šuma'), *Manja, Boginja, Bogunka*, čes. *Divy muž, Hejkal, Hýka', Hejkadlo, Boruta, Zrut, Ozrut, Divá žena, Lesní žena, Lesní panna, Medulina, Mátaha, Bosorka, Jezinka (Jeskunka) Jezibaba, Jedubaba*, polj. *Dziwozona, Mamona, Bogunka, Bogieńka* luž.-srp. *Grab, Worawa, Wurlawa, Dźiwica, Dživja žena, bug. Judy, Samojudy, Samovily, Samodivy* (prema grč. Ἄρα-δρυάδες), slov. *Divja devojka*, — *dekla*, — *žena, Divji mož*, — *lovec, Dimek, Belić*, sh. *Gorjanin, Kečizube, Kevre* i dr.

Ruski *Lješij* je šumsko božanstvo, neograničeni gospodar šume, u kojoj živi, odakle mu, pored drugih, i ime „*Car' ljesnoj*”. Prikazuje se sad u prilici drveta, sad u obliku jaka i dobro razvijena muškarca odevena u kožuh, a može da poprimi i obličje kakve gorske zveri: jedan put su mu oči bez obrva i trepavica, drugi put ima samo jedno oko a kosa i brkovi su mu *zeleni*. Dok je u šumi, uzrast mu se meri prema okolnim drvetima, a izvan šume može da se učini malen i sitan kao trava. Živi sam li u društvu sa „*Lisunkama*”, kojima možemo pribrojiti i šumske *Rusalke* sa dugom zelenom kosom, koje imaju „veliku radost i osećaju uživanje u cebanju na drvetu kitnjastm granjem ukrašenu” (C. Č. Mus. 1833. III. 257; Ilić, Slav ob. 132). U većim šumama imaju po dva i po tri *Lješija*, koji se često i zavade zbog podele šume, pa se potuku udarajući jedan drugoga *stoletnim drvetima*, koje pri tome sami izvaljuju iz zemlje. Dok *Lješij* prolazi sumom, sve se naokolo trese i ljulja. Pod njegovom zaštitom stoji šumska zverad, a najviše voli medveda, s kojim se najviše druži i pijančuje, pa kad koji put pijan zaspi, onda ga medved čuva od napadaja *Vodjanikâ*, koji stalno na njega vrebaju. *Lješij* je od prirode zloćudan i ima naročitu zlu sklonost i strast da zavarava putnike i čini da skrenu s pravoga puta i tako se u šumi izgube. Ume da bude neprijatan i čobanima i lovcima, zbog čega oni gledaju da ga predobiju i udobrovolje mitom i različnim darovima. Tako mu pastiri svake godine daruju po jednu kravu da im čuva stada, a lovci, kad kreću u lov, ostave mu na kakvom panju hleba i soli, a dobro je da mu se pokloni i prvi lov što se u šumi ulovi. *Lješij* ima i to rđavo svojstvo da krade decu, koja u šumi podiv-

ljaju, pa i kad se oslobode i kad se kući vrate, ta deca obično nemaju više berićeta i brzo umru. Kad se neko na povratku iz šume razboli, kaže se, da mu je tu bolest prouzrokovao *Lješij* i, da bi ozdravio, uzme parče hleba i malo soli, zamota u krpu i ostavi u šumi kao dar *Lješomu*. Kada Rus hoće da vidi i upozna *Lješoga*, pođe uveče uoči sv. Jovana u šumu i poseče *jasiku*, ali tako, da vrhom padne prema istoku. Preko oborenoga drveta položi lice u pravcu istoka i namesti se tako, da gleda kroz noge i govori: „Baćuška *Lješij*! ukaži se, ali ne mrkim vukom ni crnim gavranom, a ni plamenom jelom, nego se ukaži takovim kakav sam i sâm!” U taj čas zašumi lišće od *jasike* kao od lagana povetarca i *Lješij* se pojavi u prilici čoveka. — Maloruski *Perelesnik* ili *Pidlesnik* ima više karakter kao nekoga inkuba i pretstavlja se kao vanredno lep mladić, koji obično prima obličje nedavno preminula verenika neke devojke, da bi je tako lakše sebi primamio. Kad je predobije, s njom živi, ali dotična devojka doskora uvehne i umre (Чубинский, Труды... I. 193; Sobotka, Rostlinstvo... 124; Zbiór III. 91, 92 br. 13, 14, ap. Máchal, Nákres... 124—6).

Česi o svojim *Divljim mužima* isto pričaju da žive u šumi a telo da im je sve obraslo runjom ili mahovinom a na glavi da imaju stručak od paprati. Po šumi teraju zverad i pri tome podižu veliku buku. Otimaju mlade devojke i uzimaju ih za žene, a dogodi li se da kojemu žena uteče, poubijaju decu što su je s njome imali, kao što to u takvim prilikama rade vodeni demoni — vodenjaci. Isto kao u Rusa, vrebaju na putnike i gledaju da ih zavedu s pravoga puta, obično u neprohodne predele i baruštine. Ko stane na t. zv. „*bludny kořen*“, taj ima u vlasti *Divljega muža*, koji onda čoveka vodi po šumi, a da mu se ne ukaže. Najviše zavrzi u šumare i lovce oponašajući sečenje, struganje i prasak obarajućih se drveta. Uzima koji put priliku bele srne. Gornja imena *Hejkal*, *Hýkal*, *Hejkadlo* dobio je otuda što po šumi podvikuje: „Hej, hej!” pa ko mu se odazove, toga zavede. Kad čovek ima uza se hleba, *Divý muž* mu ne može ništa.

Mnogo više se u Čeha baje o t. zv. *Divljim ženama*, koje u Moravskoj zovu *Divoženky*, *Diviženy*. One samom svojom pojavom izazivaju strah u onoga ko ih gleda: Velike su uzrastom, lice im je runjavo i bradavičavo; desno oko, koje je više udubljeno, je crvene a levo plave boje. Crvene raskuštrane kose vise im do pasa; u ruci drže debeo čvorast štap sa zavitim zmijama oko njega. Na mestima vele da su obučene u *zelene* suknjice i da imaju duge crne vlasi sa vencem od zimzelena na glavi i vresovim kiticama oko pasa. U Moravskoj ih prosti svet ovako opisuje: Stasa su osrednjega, glava im je uglasta i velika kao varićak. Nose suknju, prsluk i mahramu od prostoga platna; hodaju poskočito („hupkem”) i pri tome uvek popevaju (Bartoš, Divé ženy... 24, ap. Máchal, op. c. 126). Za vedrih noći o mesečini izlaze na obale reka i potoka i tu predu lan. Hrane se hlebom i slatkim korenjem, zatim ribom i divljači, što je same ulove, a kašto krađu i čobanima stoku. Najveću moć imaju na svetoivanjsku noć, kad se sastaju sa *Vodenjakom* pa zajedno s njim igraju i goste se. Zahvalne su za svaku iskazanu im uslugu. Tako na pr. kad ih se gazdarica seti i ostavi im kakva jela, one će joj pospremiti po kući, omesti dvorište, smesti pepeo s'ognjišta i pripaziti na decu, koja eventualno ostanu sama u kući. Poznaju sve tajne prirodnih sila i prave od bilja i korenja masti i lekove, kojima se mažu, da bi postale lagane i nevidljive. Sa dobrom i darežljivom su čeljadi dobre i prijateljske a sa sebičnjacima umeju da budu i njeľjubazne pa im na pr. raznose žito, oduzmu kravama mleko i na decu

pošalju „divlji plač” ili ih čak usmrte i sl. Često se čuje u narodu pripovedati kako je ovde onde neki seoski momak stupio u brak sa nekom od tih *divljih žena* i kako su one kao domaćice i bračni drugovi besprekorne i za svaku pohvalu. Nikako ne mogu da podnesu ako na pr. u kući nisu isprate načve ili nije pometeno ognjište, a još manje, ako im neko dovikuje nadimak „*Divous, Divá žena*”. U tom slučaju pobegnu i nestane ih bez traga. Mnogo vole glazbu i igranje, a i same divno igraju. Šta više, kažu, da s njihova besna igranja nastaju i oluje. U kolo dozivaju momke i devojke, koje bogato darivaju. Koji put s njima igraju tako dugo i besno, da ih sve u komade u rastrgaju. Kažu, da je tih *divljih žena* ranije bilo mnogo više nego danas (Č. Č. Mus. 1855. 47, cit. Máchal, Nákres. 127).

Njima su dosta slične *Lesní ženky* ili *Lesný panny*, koje se obično predstavljaju kao lepe mlade devojke, odevene u bele haljine sa *zlatnim* (boja lišća u jesen!) ili *zelenim* kosama i vencem od šumskoga cveća na glavi. Pojavljuju se o podne ili o ponoći i igraju pri divnom ptičjem pevanju. Uhvate li kojeg mladića, igraju s njime tako dugo, dok ima daha u njemu, ili ga golicaju sve dotle, dok ne izdahne. Koji put povuku u kolo i devojke, ali su spram njih obazrivije, štaviše, trude se da im nadoknade i eventualnu štetu, koju su mogle imati od toga, što su se s njima u igri zadržale (B. Nemcová, Nár. bách. II. 281; Erben, Sto prostonár. poh... 29—33, ap. Máchal, op. c. 130).

Poljske *Dziwozony* su, prema narodnom pričanju, neka viša ženska bića, tvrda i nemilostiva srca, vrlo strastvene i u saobraćaju sa ljudima neiskrene. Visoka su stasa, mršave, lica bleđa, sa kosama dugim i raskuštranim. Dojke imaju prebačene preko ramena, da im ne bi smetale pri trčanju, a odevenu su nemarno i opasane nekakvom travom. Trče u buljucima po polju i šumama i, namere li se na ljude, starije usmrćuju golicanjem a mlade uzimaju sa sobom — muškarce za ljubavnike a ženske za drugarice. Zbog toga mlada čeljad ne ide nikada sama po šumi nego uvek u društvu, ili nosi o prsima luka ili bilo kakovu kovinu. Najbolje se čovek odbrani od njih biljkom *trojan* (*menyanthes trifolium?*) a plaše se i cveća zv. *dzwonki* (*hypericum*) (ČČ Mus. 1839. 60 i d.; Wisła III. 481, ap. Máchal, Nákres 128—9).

Prema kazivanju Slovenaca, „*Divji mož*” je živeo u šumi u jednoj jametini i bio je vrlo jak. Okolni seljani morali su donositi mu hranu, koju bi ostavljali u jednoj kolibici nedaleko jame, ako ne bi hteli da im se približi. Prema nekomu seljaku, koji mu je dozvoljavao da u njegovoj kolibi vari sebi jelo, bio je vrlo prijateljski raspoložen i savetovao bi ga uvek, što i kako treba da radi, ako hoće da mu neka stvar pode za rukom. Jednom je došao u selo neki čovek sa medvedom i, na molbu seljana, pusti medveda na „*Divjega moža*”. Medved samo što „*Divjega moža*” nije razneo i on pobeže iz sela i od tada ga nema natrag. Na drugom mestu pričaju da je „*Divji mož*” jednom bio ugrabio neku vrlo lepu devojku i hteo je imati za ženu, ali u to pride k njemu neki gorostas, koji ga nadjača i prisli da devojku vrati. Njemu odgovara t. zv. *Divja žena*, koja je vrlo visoka uzrasta, ogromne glave sa dugim crnim vlasima. Noge ima srazmerno kratke i živi u gorskim pećinama. Ne pazi li porodilja dobro na novorođenče, dode „*Divja žena*” pa joj ga odnese. Kao njihova deca imaju se smatrati t. zv. „*Divje devojke*”, „— *dekle*”, koje takode žive u šumi i obično u vreme žetve silaze u polje žeti žito, koje „*Divji mož*” u snopove povežu (Pajek, Črtice.. 33, 108-110, 207, cit. Máchal, op. c. 129).

Naše *Kečizube* su takode neka šumska bića, koja u po bela dana iščekuju u gori prolaznike i samo „iskeče zube” prema njima, a ovi, sve da ih i ne vide, padaju kao sveća mrtvi na zemlju. One se na to samo kese i uživaju u takvim prizorima. Njima su srodne *Kevre*, zgrčena srpasta lika, koje „skevre zube i koljena zajedno” pa tako zgrčene vrebaju u pustošnim predelima na čeljad, koja tuda prolazi i samom svojom pojavom zadaju im toliki strah, da im od toga odmah „nešto sine u kosti”, od čega obično brzo pogrbave i zgrče se (Zb N Ž. VI. 140). *Gorjanin* takode luta po šumi i vreba najviše na raskršćima; ima na sebi pas od rosulja, opravu od debela bukova lišća i obuću od suhoga blata (J. Matašević, Čini od uroka 37—8).

IV.

Poljski i žitni demoni.

Među poljske i žitne demone u pojedinim slovenskih naroda ubrajaju se: rus. *Žitni djedo*, *Žitna baba*, — *matka*, *Polevik*, *Polevoj*, *Poludnica*, *Bjelun*, *Vołosatka*, češ. *Žitgola*, *Žithola*, *Žitná bába*, *Poludnice*, *Polednice*, *Poledniček*, *Klekánice*, *Klekániček*, *Půtnočnice*, *Kosiřka*, *Ječmínek* (u Hanaka), polj. *Południca*, *Południówka*, *Przypołudnica*, luž.-srp. *Prezpolnica* (*Prezponica*), dluž. *Připolnica*, *Dopolnica*, *Wotpolnica*, *Serpolnica* (*Serponica*), *Serpyšyja*, *Serpelšyja*, *Serpelbaba*, *Serp*, *Serpel* (*Serpol*), *Posserpanc* (*Poščerpanc*, *Přešerpanc*) i dr.

Malorusi pretstavljaju *Žitnoga deda* starcem sa tri bradate glave i tri plamena jezika, a beloruski *Bjelun* je isto tako starac sa *belom bradom* u *beloj haljini* i sa štapom u ruci, koji se rado zadržava u žitu i čuva ga. *Bjelun* je dobar i pomaže žeteocima pri poslu i bogato ih dariva, a i inače deli sreću u životu. Pojavljuje se samo danju i izvodi zalutale putnike u šumi na pravi put, odakle je nastala u njih i poslovice: „U šumi je mračno bez Bjeluna”. „*Žitna baba*”, „— *matka*”, gdešto i „*Železna baba*” u južnih Rusa služi kao strašilo za decu, da ne idu u grah. — O *Poleviku*, *Polevoju* pričaju Rusi da do pred žetvu dostiže visinu klasja a posle žetve zgrči se i postane malen kao strnjika. Kažu, da *Polevik* beži ispred udara srpa i kose i krije se u klasju, koje još ostane na njivi (cf. gore „poslednji snop”!); sa poslednjim klasjem prispeva u žeteočeve ruke i u zadnjemu snopu prenosi se u rojatu (Афанасьевъ, op. c. III. 771; Чубинский Труды... I. 193; Máchal, Nákses... 140). Rusi u južnom Sibiru znadu za *Poludnicu* u prilici bake odevene u dronjke sa gustim raščerupanim vlasima; živi u ševaru ili u koprivama i krade nevaljalu decu (Афанасьевъ op. c. III. 137). U Arhangelskoj guberniji *Poludnica* je biće koje čuva seljacima poljske useve. I njome roditelji plaše decu. Ruski staroverci običavaju i molitvu upravljati „*besu podnevnomu*”, što nas potseća na ono što smo gore naveli još o starim Moskovljanima, kako su se oni već davno plašili nekoga takvoga „podnevnoga demona” i iskazivali mu izvesnu počast.

Češka *Polednice* ima priliku *bele* žene ili odvratne starice, koja o podne obilazi po poljima i šumama zavirujući u ljudske stanove. Obično je odevena u *belo* rede u *crveno*. Na mestima (Bydžov) je prikazuju kao senku, koja se izvlači iz zvonika kad počne zvoniti podne. Narod veruje da „*Polednice*” leti u vetru i da je prati žestoki vihor. Koji put uzima priliku male devojčice sa bičem u ruci i tako hoda naokolo pa koga sretno, ošine ga, na što dotičan doskora umre. Najradije vreba na porodilje, koje

u podne izlaze pred kuću. Dogodi se da *Polednce* ukrade i dete, naročito ono, koje mati za vreme žetve ostavi samo negde na njivi. Otuda običaj da matere decu, kad udare u kričanje, plaše da će ih odneti *Polednice*. U Moravskoj opisuju *Polednicu* kao baku, koja ide zaogrnutu *belim* plaštem. Kažu, da ima na nogama konjska kopita a oči su joj škiljave i kosa raskuštrana („Slavia” — poh. 81). Porodilja treba da pazi pa da ne izlazi napolje nepovezane glave, inače bi je mogla *Polednice* uhvatiti i povući u vazduh. — *Polednici* odgovara muško mitsko biće *Poledniček*. On se prikazuje u obliku maloga lepoga dečaka u belčastoj dugoj košuljici; ima crne sjajne oči, rumene obraščiće a kosa mu je sva *bela* i *rudasta*. U podne obilazi po polju i kažnjava svakoga, koga zateče da čini kakvu štetu, ili mu se potsmeva. Česi znadu i za još jedno srodno biće, koje se pojavljuje o ponoći, a kažu da nagovešta smrt i zovu ga *Půlnočnice*, *Nočni poluda* ili *D'ábel poludnový*.

Poljska *Południca* je isto tako žensko biće, visoka izrasta, zaogrnutu u *belu* plahtu od glave do peta i sa oštrim srpom u ruci. Leti se zadržava u žitu i progoni ljude koji o podne rade: ili ih napada tvorno ili im zadaje teška pitanja, na koja ne mogu odgovoriti, pa stoga šalje na njih teške bolesti. Kada izlazi iz žita ili šume, vodi za sobom sedam velikih crnih pasa. Najviše progona žene i decu koju krade. Zato i plaše matere decu, kad hoće da idu u grad u štetu: „Nie chodz do grochu, bo cię *Przypołudnica* wezmie”. Hoće li čovek da se od nje odbrani, treba da se još iz daleka, čim je ugleda, prekrsti i nje odmah nestane, a na mestu gde se je ona nalazila pojavi se stup prašine. Negde kažu da su „*Poludnice*” niske sitne bakice, koje žive u rupama po poljima i iz njih izlaze leti kad je toplo i o podne kada čeljad otide s polja kući (Lud VII. 41; XV. 37—8; Zbiór II. 128; Wisła III. 480; Arch. f. sl. Phil. V. 643, op. Máchal, Nákres. 138).

Najrazvijenije verovanje i pričanje o *Podnevnicama* imaju Lužički Srbi. Njihova *Přezpōlnica* odn. *Připōlnica* je žena srednje dobi, velika i vitka; što se čoveku više približava, to više raste. Kažu, da se nekoji put prikaže i u obliku lepe ženske glave, iako se obično priča da je to stara seda žena, k tomu da je po celome telu obrasla crnom čekinjom (runjom), da ima konjske noge a ljudsko obličje. Na glavi joj raste srp a odevena je u *belo ruho* sa *belom* ili *crnom mahramom* na glavi, udešenom kao kapa. Obično boravi u šumi, o podne zalazi u polje, a rade se pojavljuje u selu. Ljudi se boje da ostanu preko podne u polju, jer, vele, koga *Připōlnica* u to doba dana tamo zateče, ili ga nestane bez traga, ili ohromi, ili mu se kakvo drugo zlo dogodi. Obično vrebna na žene i, kad ih zateče, naređuje im da ceo sat govore o jednoj istoj stvari. Najradije stavlja pitanja i sluša o tome kako treba tući i rediti lan ili proso. Otuda je nastala i poslovice o čeljadetu, koje odviše dodijava svojim zapitkivanjima: „Wona so praša kak *Připōlnica*”. Čovek se može od nje odbraniti ako ume da naopako moli „Očenaš”, ako užeže oganj i ako uza se nosi *gloga* ili *mažurane*. *Připōlnica* može da se pretvori u psa. Kažu i da ume lepo pevati. Među njene dobre strane ubrajaju joj to da čuva žito od lupеža, a koji put i siromasima daje novaca. Deci, koja iz obesti gaze žito, *Podnevnica* srpom otseče glavu. I Lužički Srbi znadu za muška bića te vrste a zovu ih *Přezpōlnici* (sg. *Přezpōlnik*): To su mali *beli* čovečuljci koji o podne trče po poljima. Uhvate li tada čije dete u polju, odnesu ga a, mesto njega, ostave tuđe. Hoće li roditelji da opet dođu do svoga deteta, treba da to tuđe dete šibaju tako dugo, dok se njihovo ne pojavi na mestu odakle je ugrabljeno. I po tome što lete u pratnji vihora, pa onda

što se pretvaraju u stup prašine, zatim što se priča da izlaze iz zvonika ili poljskih pukotina, što odnose čeljad, naročito malu decu, što nanose bolesti, što se vidaju u prtnji pasa, što lepo pevaju, što se pojavljuju leti kad je žega u puklo podne, — po svemu tome *Podnevnice* nas potsećaju na vetrovna bića koja su, upravo zato što od meteoroloških pojava najvećma zavisi dobar ili rđav uspeh poljskog priroda — povučena i pomešana sa poljskim žitnim demonima, koji u prvome redu i najjače mogu da zaokupe čoveka ratara, i to kao bića, od kojih on vidi da mu zavisi ono što mu je najpotrebnije za izdržavanje i opstanak, od čije naklonosti ili nenaklonosti zavisi njegov nasušni hleb.

Glavne osobine *Podnevnice* odaje na sebi u Lužičkih Srba t. zv. *Serpolnica* (*Serponica*) sa razlikom, da je u nje crta pakosti znatno izrazitija nego u prve. Ime njezino (*serp*—*srp*) određuje jasno da spada u red žitnih demona par excellence. Opisuju je da ima izgled divlje žene vatrenih očiju, sa crnim raspuštenim vlasima, a da boravi u šumskim pećinama. I ona se pojavljuje o podne i vreba na mlade ljude, koji su u to doba ostali sami u šumi ili u polju. Koga zateče, zadade mu nekoliko zagonetaka, pa ako ih joj dobro reši, treba da se poda njezinu milovanju i otprilike jedan sat provede u njenom neprijatnom društvu. Pokuša li da uteče, lako ga uhvati i za kaznu utera mu u usta svoj rutavi jezik. Takođe vreba na porodilje i krade im decu. Ide sama ili u društvu sa dve drugarice. Deca je zovu još i „Anna zubata”. Drugo njoj srodno biće zove se *Serpyšyja*. To je velika ženetina bez glave, sa srpom pod pazuhom. Odevena je u *belo* i šeta po polju o podne, u doba kad cveta različak i kad se grah zameće. Deca ne smeju ići u žito ili u grah, jer bi im *Serpyšyja* osekla glavu i bacila je u torbu. Polje stoji pod njenim nadzorom i niko ne sme na svoju ruku ni struka š njega istrgnuti. Dođu li deca pa uzmu kidati cveće, ne pazeći na žito, odmah se ona pojavi i za to ih kazni.

Lužičkoj *Serpolnici* odgovara češka *Kosiř a*; mala ženica u dugoj *beloj* haljini sa dugim i oštrim *kosirom* u ruci. Boravi u polju gde ima graha i čuva ga od dece. U podne obleta okolo po poljima i tera svakoga kući. Ko neće da ide dragovoljno, udara po njemu kosirom tako dugo, dok ga ne prisili da ide.

Serp, isto u Lužičkih Srba, zove se opet žena, odevena u dugu belu haljinu, kojoj ništa ne vidiš do očiju. U ruci nosi veliki *srp*, odakle joj i ime. Njena je zadaća bila da o podne tera svakoga s polja kući, a ko ne bi hteo dragovoljno da ide, udarala bi po njemu srpom sve dotle, dok ga ne bi na to naterala, kao i češka *Kosiřka*. Stoji u polju i vreba na decu, koja bi htela u grah, pa im odmah otseče glavu i s njome u mešinu.

Lužički Srbi znadu i za *Srpa* muškoga roda, o kojemu vele da je čudna nakazna lika tako, da je grozno na nj i pogledati. Oči mu gore kao oganj; ima konjske ili kravlje noge sa dugim noktima na prstima; u ruci drži velik *srp* koji, kažu, da je usejan, a na glavi ima obično malu crvenu kapicu. Stanuje na dubu i, dogodi li se da uvečer slučajno deca zaspu pod dubom, dode on pa im prereže grkljan. O podne luta po poljima i koga stigne, primora ga da s njime dugo razgovara: koji to ne ume, otseče mu glavu. I on je naročito popašan za decom i, kad ih zateče da beru mavune, otkine im glavu. Zato matere plaše neposlušnu decu da će ih *Srp* odneti. Naide li na odraslo čeljade, koje vodi sa sobom dete, istrgne mu ga i baci u reku, a odraslomu otkida glavu. *Srp* će otseći glavu svakomu onomu, koji svomu susedu pokuša da ukrade žita, kao što ne štedi uopšte nikoga, koga sretne a savest mu nije čista. Poradi toga je nastao običaj

da težaci na njivama po žitu zabijaju koce sa zataknutim srpom na vrhu, ili pak načine strašila od krpetina i u ruke im zataknu kosu, što bi imalo pretstavljati *Srpa*. Tako i devojčice kad hoće da zaplaše decu, raspletu kose, prebace ih preko lica a u ruku uzmu srp, preko kojeg potežu brusom i podvikuju: „*Serp, Serp!*” Nameri li se *Srp* na koga, ko ima nečiste noge, stane mu upravljati različna pitanja i, makar koje mu pitanje stavio, treba da uvek odgovori: „Voda je bila skupa!” Prevari li se pa što drugo odgovori, *Srp* mu otseče noge. *Srp* ume da bude i dobar i uslužan, ali samo prema onima, koji imaju čistu savest, pa dogodi li se da takovi zalutaju u šumi, *Srp* će doći pa će ih izvesti na pravi put; dočim kad tako zalutaju oni što imaju zlu savest, nesamo da ih neće izbaviti, nego gleda da ih zavede u bare i močvare i pušta da ih tamo *Bludnik* udavi.

Sa *Serpom* pokazuje veliku sličnost *Serpel* odn. *Serpol*. Kaže se da taj ima dugu glavu, da izgleda kao čovek, ali da nije u svemu kao pravi čovek. U jednoj ruci nosi srp, a u drugoj jedan mali sud i pojavljuje se o podne. I on je čuvar žitarica, pa koga zateče u žitu, obično ga kažnjava ili otsecanjem glave, kao što smo to gore videli i s drugim njemu srodnim žitnim demonima, ili, ako se radi o ženskoj čeljadi, koju o podne u polju zateče, čini ih da se svuku i tako gole kući otidu. T. zv. *Posserpanc* (*Pošćerpanc*, *Přeserpanc*) bdije više nad graham u kojemu i živi i čuva ga od lupeža i dece (cit. Máchal, Nákses... 36—7).

Češka *Klekanice* (u Moravskoj) je stara krezuba baba koja ide o štapu i na svakom koraku jednom nogom kleca (odatile joj i ime!) a na drugoj ide. Posle večernjega zvona obilazi okolo po selu i kupi malu decu, koja se još napolju skitaju bacajući ih u mešinu. Srodno muško mitsko biće zove se *Klekániček* (op. c. 139).

Kako se vidi, poljski i žitni demoni odlikuju se nada sve belinom svojih haljina (zrelo žito!) i nošenjem žetelačkog alata — kose i srpa, koji im u prvom redu služe kao pomoćna sretstva u njihovoj glavnoj zadaći čuvanja poljskih useva. Oni vrebaju prolaznike na raskrsnicama; pojavljuju se iznenada iz poljskih pukotina; lete u pratnji vihora; pretvaraju se u stupove prašine i t. d., što je sve rezultat animističkog gledanja primitivnog ratara na poljsku vegetaciju i izvesne meteorološke pojave, kojima je praćena ta vegetacija a od čega je ujedno, u najvećem dobu, zavisila njegova zla ili dobra sudbina i opstanak.

S druge strane gore navedena šumska bića odaju na sebi, u glavnom, takove osobine, u kojima lasno možemo da razaberemo dominantne impresije, koje je još primitivan čovek mogao imati u svojem gledanju na šumu i šumski život: Najpre pretstavljanje demona *velika uzrasta, zelene kose, runjava tela*, što nas na prvi mah potseća na drveta. Kao glavna karakteristika iznosi se njihova čudljivost i zavodenje putnika s pravoga puta u propast, ili često nanošenje bolesti onomu, koji ide kroz šumu, što se očevidno podudara sa običnom pojavom u životu, da čovek u velikoj šumi često lako zaluta i izgubi se, ili, našavši se u šumi osamljen, podleđe prirodnom strahu pred uobraženim višim silama, koje se njegovoj lako uzbudljivoj animističkoj fantaziji prividjaju bilo preko onog tajanstvenog šuma ili njihanja na poticaj vetra, što često puta može da snažno reaguje na normalno funkcionisanje u čovečjem organizmu i izazove poremećenje sad u opticanju krvi, sad u kakvoj grani živčanog sistema i dr. i tako dovede do bolesti pa i same nagle smrti.

Takvi i slični doživljaji iz botaničkog (šumskog i poljskog) sveta, čije prave naravi i sadržine primitivan čovek nije još poznavao, stvorili su u njegovoj glavi čisto subjektivističku etiologiju (tumačenje) o svemu

tome, što je došlo do izražaja u *botaničkoj mitologiji*, isto kao što je njegovo nekritičko poznavanje i prema tome nepravilno zaključivanje o prirodi kozmosa, meteorologije, životinjskog carstva i dr. dovelo do kozmičke, meteorološke, zoološke i t. d. mitologije.

Résumé. Un regard dans la mythologie botanique slave. — D'après les documents du folklore historique du culte des plantes chez les Slaves aux temps passés, et le matériel du folklore contemporain se rapportant au même sujet, l'auteur a essayé de donner une reconstruction abrégée de l'ancienne mythologie botanique slave qui est, vu le caractère agricole et pastorale des Slaves, particulièrement importante non seulement pour l'étude et les connaissances de la psychologie religieuse des peuples slaves, mais aussi pour l'étude comparée des manifestations religieuses en général, en tant qu'elles se rattachent au monde botanique.

Après une introduction raccourcie, l'auteur passe à l'exposition du culte des plantes chez les Slaves aux temps passés, tenant compte en premier lieu des *bois saints* et des arbres saints: du *chêne* et du *tilleul*.

Dans le chapitre second on traite des restes des cultes de la végétation sous l'aspect: 1) des *arbres magiques*; 2) des *arbres de mai* (de la première verdure); 3) du *saule* et de son pouvoir magique; 4) de la *Saint-George*, de *George le Vert*; 5) de la culture spéciale des *arbres fruitiers*; 6) des coutumes rituelles à l'occasion de *semilles* et de *labourage*; 7) des *nymphes pluvieuses*; 8) des actes rituels et des fêtes au temps de la *moisson* (des blés), où se signalent surtout la *barbe de Dieu*, la *gêrbe dernier* et l'idée de *l'expiration de blé*.

Dans le troisième et le quatrième chapitre du traité on donne un abrégé des *esprits des bois* et des *démons des champs de blé* en tant qu'ils se présentent dans le folklore slave contemporain.

LITERATURA

- Афанасьевъ А.*, Поетическія воззрѣнія Славянъ на природу. Св. I-III. Москва 1866-69.
- Brückner Al.*, Kazania sredniowieczne. Kraków 1895.
- С. С. Mus.* = Casopis Musea králoství českého. Praha 1827. i d.
- Чубинскій П.*, Труды этнографическо-статистической экспедиции въ западно-русскій край... С. Петербургъ 1872 i d.
- De Gubernatis A.*, Mythologie des plantes. I-II. Paris 1878.
- Grimm J.*, Deutsche Mythologie. 4. Ausg. besorgt von E. H. Meyer. Berlin 1875—8.
- Пић L.*, Narodni slavonski obiçaji. Zagreb 1846.
- Krek Gr.*, Einleitung in die slavische Literaturgeschichte. 2. Aufl. Graz 1887.
- Máchal J.*, Nákras slovanského bájeslov. Praha 1891.
- Mannhardt W.*, Wald- und Feldkulte, I: Die Baumkultus der Germanen und ihrer Nachbarstämme. II: Antike Wald- und Beldkulte aus nord-europäischer Überlieferung erläutert. Berlin 1875—77; 2. Aufl. Berlin 1904.
- Matasović J.*, Čini od uroka. Primjeri iz historijske i savremene folklore. Vinkovci 1918.
- Миллеръ О.*, Опытъ историческаго обозрѣнія русской словесности. I-II С. Петербургъ 1865.
- Niederle L.*, Slovanské starožitnosti. Život starych Slovanů. Díl II. sv. 1. Praha 1916.
- Pajek Jos.*, Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev. Ljubljana 1884.
- Perger A.*, Deutsche Pflanzensagen. Stuttgart u. Oehringen 1864.
- Сб Н. У.* = Сборникъ за народни умотворенія, наука и књижина — издава Министерство на народното просвѣщение. София 1889. i d.
- Sobotka P.*, Rostlinstvo a jeho význam v národních písních, pověstech, bájích, obřadech a pověrách slovanských. Praha 1879.
- Срп. Етн. Зб.* = Српски етнографски зборник. Изд. Српска Краљевска Академија. Београд 1894 и д.
- Сумцовъ Н. Ф.* Културнѣя переживанія. Кіевъ 1890.
- Вук, Рј.* = Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима. Скупио га и на свијет издао Вук Стеф. Караџић. Беч 1852²; Београд 1898³.
- Вук, Жив. и об.* = Живот и обичаји народа српскога. Написао Вук. Стеф. Караџић. Беч 1867.
- Zb N Ž.* = Zbornik za narodni život i obiçaje južnih Slavena. Izd. Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1896 i d.
- Zibrt Č.*, Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku. Praha 1894.